

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

ЦИГАНОВА НАДІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 336.71-043.86:336.7.06](043.3)

**КОНСОЛІДАЦІЯ БАНКІВ В УМОВАХ СТРУКТУРНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі банківської справи та страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Базилевич Віктор Дмитрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Крупка Михайло Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри фінансів, грошового обігу
та кредиту;

доктор економічних наук, професор
Міщенко Володимир Іванович,
Навчально-науковий інститут економічних та
соціальних відносин Університету банківської
справи (м. Львів),
професор кафедри цифрової та міжнародної
економіки;

доктор економічних наук, професор
Береславська Олена Іванівна,
Університет державної фіскальної служби України
Міністерства фінансів України (м. Ірпінь),
завідувач кафедри банківської справи та
фінансового моніторингу.

Захист відбудеться «15» квітня 2021 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.04 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03057, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-г, ауд. 601.

Автореферат розісланий « 15 » березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В.М. Опарін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Банківська сфера у сучасних умовах суттєво трансформується внаслідок цифровізації та глобалізації фінансових ринків, зростання потреб реального сектору та інноваційних змін у технологіях, диверсифікації діяльності й посилення конкуренції, змін у законодавстві тощо. Розвиток банківського сектору за цих умов супроводжується суттєвими кількісними та якісними змінами, що виявляються у консолідації в усіх її проявах, змінах конкурентного середовища, фінансовій глобалізації та інтенсифікації транскордонного руху банківського капіталу, формуванні міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду. Прискорення процесів консолідації банків, що перетнули національні межі і зумовили утворення мегабанків, зміна ролі й функцій банків в інвестиційній сфері, інновації в технологіях та розрахунках, що спрощують рух інвестиційних потоків, несуть у собі як великий потенціал прискорення економічного розвитку, так і значні фінансові ризики й загрози.

Протягом останніх десятиліть фінансовий сектор більшості країн зазнав значних трансформацій: стали більш відчутними інституційні та структурні зміни, значно зросли обсяги активів фінансових установ, простежується тенденція до формування потужних фінансових конгломератів, інтеграції ринків фінансових і банківських послуг. Зростання банків супроводжується диверсифікацією діяльності, прагненням розширення ринкового сегмента і посиленням конкуренції з іншими суб'єктами фінансових ринків. Ці та інші проблеми і суперечності функціонування банківського сектору зумовлюють необхідність дослідження процесів консолідації банків у контексті структурних змін на фінансовому ринку та необхідності формування виваженої стратегії його розвитку. Тому вони привертають усе більшу увагу вітчизняних і зарубіжних вчених, велика кількість публікацій яких присвячена питанням капіталізації банків для забезпечення ефективного функціонування банківської системи й висвітленню проблематики загроз, які спричиняє проникнення іноземного банківського капіталу на вітчизняний ринок.

Загальні методологічні засади консолідації, структурних трансформацій на фінансовому ринку та у банківському секторі окреслені в публікаціях зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед яких К. Боумен, З. Варналій, З. Васильченко, П. Гохан, Д. Депамфіліс, О. Дзюблук, Л. Жердецька, Г. Карчева, Т. Коллер, О. Колодізєв, Т. Коупленд, М. Крупка, Ф. Лііс, О. Любіч, Т. Майорова, Т. Мельник, Б. Мільнер, П. Моросіні, Д. Муррін, П. Нікіфоров, С. Онишко, В. Опарін, С. Рід, А. Рід Лажу, Н. Савчук, А. Саркисянц, Дж. Сінкі мол., Т. Смовженко, У. Стеджер, Дж. Хікс, І. Школьник, В. Федосов та ін. Вплив консолідаційних процесів на стан банківської системи, її структуру і стійкість досліджують, зокрема, М. Алексеєнко, С. Аржевітін, О. Береславська, О. Вовчак, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Примостка, І. Краснова, Р. Корнилюк. Вплив консолідації на зміну вартості фінансових установ розкривають у своїх працях Д. Бішоп, Ф. Еванс, І. Івасів, А. Чандлер мол., П. Роуз, Н. Шульга та інші науковці. Міжгалузеву консолідацію, зокрема банків і страхових компаній, досліджують В. Базилевич, Е. Гнілітська, А. Єрмошенко, Л. Єрмошенко, Л. Клапків, В. Кучеренко, А. Лобода, В. Мальцева, Д. Нестерова, Г. Олійник, Р. Пікус, М. Рисін, Л. Руденко, К. Старовойт, В. Тринчук, А. Угловська, О. Чеберяко та інші вчені, а передумови та специфіку консолідації

банків на глобальних фінансових ринках – М. Діба, І. Д'яконова, Я. Костюченко, А. Кузнецова, К. Макарчук, В. Сідоров та інші науковці.

Водночас наразі зміни у функціонуванні банківського капіталу, спричинені глобалізацією банківської діяльності та фінансових ринків, не знайшли адекватного відображення у науковій літературі. Потребує подальшого дослідження причинно-наслідковий зв'язок процесів консолідації банківського сектору та забезпечення його фінансової стійкості, вплив поступальної динаміки параметрів капіталізації та консолідації банків на конкурентне середовище тощо. У наукових публікаціях питання типологізації консолідації банків розглядаються лише фрагментарно. Проте різноманітність видів і форм консолідації банків зумовлює диференціацію її проявів та наслідків, дослідження яких дозволяє сформулювати виважені критерії оцінювання рівня консолідації та її впливу на економічні процеси. Потребують ретельного обґрунтування механізм консолідації банківського сектору та формування збалансованого підходу до регулятивних заходів у даній сфері, наслідки консолідації капіталу у банківській галузі залежно від стану національної банківської системи та її інтегрованості у глобальний фінансовий простір, інтенсивності конкуренції, циклічних проявів економіки та інших факторів. Поза увагою дослідників залишаються питання узгодження економічних інтересів учасників консолідаційних процесів у банківській сфері, суперечності, що їх супроводжують, процес взаємодії учасників та специфіка інформаційного супроводження цих процесів. Тому необхідність поглиблення теоретико-методологічних засад консолідації банків у їх взаємозв'язку зі структурними трансформаціями на фінансовому ринку обумовлюють актуальність теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання, логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри банківської справи і страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темою «Реформування банківської системи України в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер теми 0117U004955), в межах якої автором визначено основні проблеми та тенденції структурних трансформацій банківської системи України, критерії оцінювання рівня її консолідації, шляхи вдосконалення інструментарію формування ресурсної бази банків з урахуванням міжнародних стандартів банківського нагляду.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку, удосконалення інструментарію оцінювання та регулювання консолідаційних процесів, обґрунтування стратегічних напрямів реструктуризації банківської системи України для забезпечення її стабільного функціонування та покращання ресурсних можливостей фінансування інноваційного розвитку економіки.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- визначити об'єктивні передумови консолідації банків та здійснити її періодизацію;
- поглибити трактування сутності консолідації банків та вдосконалити її класифікацію на основі виявлених характеристик прояву;

- ідентифікувати межі консолідації банків, уточнити її роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки та вплив на структурні зміни на фінансовому ринку;

- виявити зміни конкурентного середовища на фінансових ринках в умовах консолідації банків та систематизувати інструментарій їх оцінювання;

- з'ясувати сучасні форми та механізми інституційного забезпечення регулювання консолідації банків;

- охарактеризувати специфіку прояву форм консолідації банків в Україні, здійснити діагностику проблем, що супроводжують ці процеси, та визначити шляхи їх подолання;

- обґрунтувати характер впливу на консолідацію банків глобалізаційних процесів та ризики дестабілізації національних банківських систем в умовах транскордонного руху банківського капіталу;

- оцінити можливості та визначити проблеми і перспективи імплементації міжнародних стандартів банківського нагляду в контексті забезпечення стабільного функціонування банків та покриття ризиків дестабілізації фінансових ринків;

- визначити пріоритетні форми і методи консолідації банків з позицій формування ресурсного забезпечення сталого розвитку на інноваційних засадах;

- обґрунтувати стратегічні пріоритети державної політики у сфері консолідації банківського сектору та у контексті структурних змін на фінансових ринках.

Об'єктом дисертаційного дослідження є процеси консолідації у банківській сфері та їх взаємозв'язок зі структурними трансформаціями фінансового ринку.

Предметом дисертаційного дослідження є теоретичні засади, науково-методологічне забезпечення та практичний інструментарій консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, фінансів, банківської справи, а також теоретичний доробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячений проблемам консолідації бізнесу, розвитку фінансових ринків і банківської системи. Під час вирішення поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: наукової абстракції, індукції та дедукції, єдності діалектичного та історичного – при дослідженні еволюції, об'єктивних передумов та ролі консолідації банків, порівняння та систематизації – для типологізації консолідації банків; системно-структурного аналізу – при здійсненні діагностики структурних змін на фінансовому ринку та ролі консолідації банків у цих процесах, екстраполяції – для виявлення загальних тенденцій структурних трансформацій на фінансовому ринку України, методи економічного моделювання – для оцінювання консолідації банківського сектору в умовах глобальних трансформацій на фінансових ринках, графічні методи дослідження – для візуалізації виявлених тенденцій консолідації банків і змін конкурентного середовища, методи структурного аналізу – для діагностики структурних трансформацій на фінансовому ринку.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі й нормативно-правові акти України та інших країн у частині регламентування діяльності банків та захисту конкуренції на фінансових ринках, статистичні дані Національного банку України та

зарубіжних центральних банків, Державної служби статистики України, міжнародних фінансових організацій, вітчизняні й зарубіжні періодичні видання, річна звітність банків та інших фінансових установ, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних науковців, довідникова література, ресурси мережі Інтернет, власні розрахунки та висновки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку, удосконаленні інструментарію її оцінювання та регулювання з метою обґрунтування стратегічних напрямів реструктуризації банківської системи України, забезпечення її стабільного функціонування та покращання ресурсних можливостей фінансування інноваційного розвитку економіки:

вперше:

- сформовано цілісну концепцію консолідації банків, що включає: виокремлення її сутнісних характеристик на мікро- та макрорівнях, визначення і систематизацію об'єктивних передумов, економічних суперечностей та мотивів, хвилеподібний характер розвитку, обумовленість рівнем розвитку банківських систем і фінансового ринку, багаторівневу мотивацію, типологізацію, методи діагностики форм прояву та їх впливу на відтворювальні процеси, зміни конкурентного середовища та структурні зміни фінансового ринку. Запропонований підхід створює підґрунтя для формування вираженої регуляторної політики, спрямованої на забезпечення стабільності банківського сектору;

- виявлено та обґрунтовано діалектику взаємозв'язку консолідації банків із загальноекономічними тенденціями, такими як прискорення інноваційного розвитку, посилення конкуренції, розширення меж ринків; доведено взаємозалежність процесів консолідації із розвитком інновацій і технологій, кризовими явищами, зміною пріоритетів державного регулювання, посиленням глобалізаційних явищ; встановлено, що передумови консолідації банків формуються на мікро-, макро- і мегарівнях та конкретизовано їх відмінності. Це дозволяє сформулювати теоретичні засади прогнозування темпів і наслідків консолідації банків та визначати стратегічні орієнтири державного регулювання консолідаційних процесів у банківському секторі;

- ідентифіковано базові детермінанти та виявлено специфічні прояви консолідації на кожному з етапів, виокремлених у результаті здійсненої періодизації консолідаційних процесів на фінансових ринках. До базових детермінант, зокрема, віднесено зміну кількості банків і розвиток їх мережі, зміну обсягів та розподіл ресурсів, формування меж консолідаційних процесів та зміну їх показників, стан банківського сектору і конкурентного середовища на ринку банківських послуг. Такий підхід дає змогу оцінити стан і особливості протікання консолідаційних процесів та контролювати їх наслідки з метою недопущення зростання загроз монополізації ринку та системних ризиків;

удосконалено:

- сутнісну характеристику поняття «консолідація банків» як процесу об'єднання ресурсів учасників у різних організаційних формах і на різних правових засадах, що супроводжується зменшенням кількості банків та зростанням масштабів їхньої

діяльності і ринкової частки, яке спричиняє посилення контролю у банківській галузі, що, на відміну від попередніх формулювань, дозволило здійснити розмежування та виокремлення характеристик і проявів консолідації банків на мікрорівні та консолідації банківського сектору на макрорівні;

- класифікацію видів консолідації банків у частині доповнення таких критеріальних ознак, як: групи учасників (внутрішньогалузева та міжгалузева консолідація), показники інтенсивності та впливу на ринковий стан (незначна, помірна, значна та цілковита консолідація), ступінь державного втручання та характер інструментів (консолідація економічного та адміністративного характеру), що дозволило поглибити теоретичні засади діагностики консолідації банків в умовах сучасних трансформацій фінансових ринків;

- науково-методичний підхід до обґрунтування меж консолідації банків з виокремленням фінансових, ринкових, адміністративних (правових) та технологічних меж, охарактеризовано їх специфіку на мікрорівні, де формуються переважно конкурентні, ресурсні, іміджеві, клієнтські обмеження, та макрорівні, де визначальну роль відіграють параметри позичкового капіталу, який перерозподіляється через банківський сектор, та вимоги антимонопольного регулювання. Такий підхід дає можливість комплексно оцінити об'єктивні передумови консолідації та прогнозувати її наслідки;

- наукові засади систематизації напрямів, характеру та наслідків впливу консолідації банків на кількісні і структурні показники фінансового ринку, які виявляються насамперед у змінах інституціональної структури, що супроводжуються зміною кількості фінансових установ та їх структурних підрозділів, зростанням їх розмірів та контрольованих часток ринку, що впливає на функціонування перерозподільних механізмів грошового ринку, роль ринкових конкурентних механізмів, державних регуляторних заходів, глобалізаційних тенденцій та інноваційних змін фінансових послуг. Така систематизація сприяє науковому обґрунтуванню стратегічних пріоритетів державної політики у сфері консолідації банківського сектору та в контексті структурних змін на фінансових ринках;

- інструментарій діагностики консолідації на ринку банківських послуг з метою захисту конкурентного середовища та з позицій впливу на динаміку економічного розвитку і сприяння розвитку інновацій шляхом розроблення структурно-концептуальної моделі аналітичного дослідження консолідації та її наслідків, яка об'єднує: 1) визначення суб'єктів з розмежуванням їх повноважень; 2) об'єкти дослідження консолідації і її наслідків; 3) цільову спрямованість; 4) періодичність та інтерпретацію результатів. Це формує наукові засади визначення і обґрунтування необхідних і достатніх антимонопольних та регулятивних заходів у сфері консолідації банків;

набули подальшого розвитку:

- трактування сутності, визначення передумов і наслідків транскордонного руху банківського капіталу як детермінанти структурних трансформацій на фінансовому ринку, що супроводжуються зміною частки іноземного капіталу, суперечливим впливом на параметри попиту і пропозиції, кількісними і якісними змінами

асортименту фінансових послуг та їх цінових показників, конкурентного середовища, регуляторних механізмів, що дозволяє обґрунтувати характер впливу на консолідацію банків глобалізаційних процесів та ідентифікувати ризики дестабілізації національних банківських систем в умовах транскордонного руху банківського капіталу;

- обґрунтування ролі та значення банківських об'єднань у структурних трансформаціях фінансового ринку, що полягають у консолідації ресурсних можливостей учасників об'єднання щодо задоволення зростаючих потреб економічних суб'єктів у фінансуванні розширення та інноваційного оновлення бізнесу, комплексного задоволення потреб клієнтів у послугах фінансового ринку, посиленні взаємодії учасників фінансового ринку, спрямованої на ефективний розподіл функцій та нарощування можливостей і узгодження інтересів членів об'єднання на макрорівні, суттєвому впливі на стан і структуру ринку, його базові параметри (асортимент/ціни/інновації), показники конкурентоспроможності його учасників, обмеження регуляторного впливу, стабільність. Це слугує основою для визначення місця банківських об'єднань у консолідаційних процесах та вивчення їх впливу на структурні трансформації фінансового ринку;

- науковий підхід до структурування банківського сектору за рахунок уточнення і розширення ознак, до яких, на відміну від існуючих підходів, що включають критерії кількості банків, організаційно-правової форми, регіонального розміщення, додано критерії державної участі та участі іноземного капіталу, розмір банків та розподіл між ними ресурсної бази, критерій інноваційності. Це формує підґрунтя для визначення та обґрунтування стратегічних напрямів регулювання консолідаційних процесів та реструктуризації банківської системи України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розвитку концептуальних засад консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку, на основі чого розроблено науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на забезпечення стабільного функціонування банків та вдосконалення механізмів фінансових ринків. Окремі положення і пропозиції дисертаційного дослідження мають практичне застосування в діяльності:

- Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики під час опрацювання законопроектів у сфері регулювання банківської діяльності (довідка від 14.12.2020 р.);

- Департаменту внутрішнього аудиту Національного банку України (довідка № 16-0007/85937 від 25.11.2020 р.);

- Асоціації українських банків при розробці пропозицій до Основних засад грошово-кредитної політики на 2021 рік та середньострокову перспективу, поданих до Ради Національного банку України та при обговоренні законопроекту № 3329-2 щодо зниження розміру статутного капіталу для банків України з 500 до 200 млн грн (довідка № 01-10/452 від 10.11.2020 р.);

- Науково-дослідного фінансового інституту ДННУ «Академія фінансового управління» та увійшли до звітних матеріалів, підготовлених протягом 2018–2019 рр. відділом координації бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики за результатами виконання науково-дослідних робіт за темою «Посилення ролі

державних банків у забезпеченні розвитку реального сектору економіки України» (Тематичний план науково-дослідних робіт Академії на 2018–2019 роки, ДР № 0118U000284) (довідка № 77025-07/184 від 07.09.2020 р.);

- АТ «Альфа-Банк» при прийнятті управлінських рішень щодо покращання показників капіталізації банку з урахуванням можливості використання зовнішніх джерел та відповідно до останніх змін регуляторних вимог з урахуванням базельських стандартів банківського нагляду (довідка № 248987/11/2020 від 25.11.2020 р.);

- АТ «ЮНЕКС БАНК» – при управлінні ресурсним потенціалом та формуванні стратегії розвитку банку (довідка № 15-3809 від 01.12.2020 р.);

- Громадської організації «Інститут міжнародних економічних досліджень» – пропозиції щодо оптимізації регіональної структури ринку банківських послуг та покращання ресурсних можливостей банків з кредитування реального сектору економіки будуть використані у проєктах Інституту (довідка № 14/1/2020 від 14.10.2020 р.);

- ВГО «Українська асоціація економістів-міжнародників» – при підготовці та проведенні наукових, освітніх заходів та науково-дослідницькій роботі (довідка від 27.08.2020 р.).

Наукові розробки, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження впроваджені в освітній процес підготовки фахівців з банківської справи у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Гроші та кредит», «Грошово-кредитні системи зарубіжних країн», «Банківська система», «Центральний банк і грошово-кредитна політика». Зокрема, під час проведення лекцій і семінарських занять використовувалися теоретичні напрацювання авторки щодо передумов структурних змін у банківських системах та консолідації банків, банківської конкуренції, міжнародних рекомендацій щодо банківського регулювання та їх імплементації в Україні (довідка від 03.11.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення та розробки, що виносяться дисертанткою на захист, отримані самостійно та відображені у друкованих працях. Особистий внесок авторки у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертаційної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження доповідалися та були схвалені на 42 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Актуальні проблеми фінансів, грошового обігу та кредиту» (Київ, 2000 р.), «Проблеми та перспективи розвитку фінансово-банківської системи України» (Суми, 2001 р.), «Становлення та перспективи розвитку фінансового ринку України» (Київ, 2001 р.), «Фінансова система України: проблеми становлення та функціонування» (Острог, 2003 р.), «Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання» (Луцьк, 2003 р.), «Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку України» (Київ, 2003 р.), «Розвиток фінансово-кредитних

відносин» (Київ, 2004 р.), «Фінансово-економічні та інституційні чинники розвитку регіону» (Чернівці, 2005 р.), «Тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (Київ, 2005 р.), «Тенденції та перспективи розвитку фінансового посередництва в Україні» (Київ, 2006 р.), «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (Суми, 2006 р.), «Забезпечення сталого розвитку банківської діяльності» (Київ, 2007 р.), «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України» (Суми, 2007 р.), «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (Суми, 2008 р.), «Розвиток фінансових ринків та інститутів в умовах міжнародної інтеграції» (Полтава, 2009 р.), «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України» (Суми, 2009 р.), «Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу» (Київ, 2010 р. та 2011 р.), «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (Київ, 2012 р.), «Стан і розвиток фінансової та банківської системи України в умовах високої волатильності ринків» (Київ, 2013 р.), «Діалектика взаємодії ринкових та інституційних механізмів сучасної економічної динаміки» (Чернівці, 2013 р.), «Фінансування інноваційного розвитку України: стан, проблеми та перспективи» (Київ, 2013 р.), «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (Київ, 2014 р.), «Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень» (Київ, 2015 р.), «Політика Національного банку України щодо подолання фінансово-економічної кризи і формування монетарних передумов розвитку економіки» (Київ, 2015 р.), «Мегатренди світового розвитку та економічні перспективи України» (Київ, 2016 р.), «Економіка, фінанси і управління в XXI столітті» (Київ, 2017 р.), «Сучасні економічні дослідження: кооперація, банківська справа, публічне управління в умовах децентралізації» (Кельце, Польща, 2017 р.), «Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу» (Київ, 2017 р.), «Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання» (Кременчук, 2018 р.), «Модернізація фінансово-кредитної системи» (Київ, 2018 р.), «Формування сучасної валютної політики України» (Київ, 2018 р.), «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (Ірпінь, 2019 р.), «Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів» (Київ, 2019 р.), «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Глобальні економічні виклики та можливості у цифрову епоху» (Київ, 2019 р.), «Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в цифровій економіці» (Київ, 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 43 наукові праці загальним обсягом 65,5 д.а., з них: 2 одноосібні та 3 колективні монографії; 1 навчальний посібник; 21 стаття у наукових фахових виданнях України; 3 статті у зарубіжних виданнях та 6 статей у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах; 7 публікацій в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 408 сторінок. Робота містить 41 таблицю на 26 сторінках, 51 рисунок на 29 сторінках, 23 додатки на 32 сторінках. Список використаних джерел налічує 567 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну, охарактеризовано методи дослідження, практичне значення одержаних результатів та їх апробацію.

У першому розділі **«Теоретико-концептуальні основи консолідації банківського сектору»** визначено теоретичні засади консолідації банків, її об'єктивні передумови, чинники, форми прояву, наслідки, значення для функціонування банків та економіки загалом.

Доведено, що розвиток банківської галузі супроводжується тенденцією до консолідації, яка зумовлюється як загальноекономічними процесами, так і закономірностями функціонування фінансових ринків та діалектикою відносин між їх суб'єктами. За результатами ретроспективного аналізу наукових поглядів щодо розуміння сутності консолідації банків запропоновано її трактування як процесу об'єднання ресурсів учасників у різних організаційних формах і на різних правових засадах, що супроводжується зменшенням кількості банків та зростанням їх обсягів діяльності і ринкової частки, яке спричиняє посилення контролю у банківській галузі. Консолідація банків – об'єктивне економічне явище, безпосередньо пов'язане з рівнем економічного розвитку країни та макроекономічною ситуацією, станом фінансового ринку, попитом на гроші і фінансові послуги. Виявлено та систематизовано об'єктивні передумови та чинники консолідації банків, що формуються на мікро-, макро-, мегарівні.

Обґрунтовано, що взаємозв'язок консолідації банків як провідних фінансових посередників, що акумулюють і перерозподіляють основну масу позичкового капіталу, та стану економіки, рівня її розвитку має діалектичний характер. Зростання реального сектору економіки і фінансових ринків суттєво збільшує обсяг ресурсів, які надходять у розпорядження банків. Темпи зростання сукупного позичкового капіталу визначають динаміку банківського сектору і темпи консолідації банків. Зростання ресурсних можливостей банків внаслідок консолідації, у свою чергу, створює передумови прискорення розвитку економіки, оновлення технологій, інноваційного розвитку факторів виробництва (рис. 1).

В основі процесів консолідації банків є суперечність між потребами у банківському фінансуванні та обслуговуванні економічних суб'єктів і наявними можливостями банків, яка зумовлена об'єктивними і суб'єктивними чинниками, серед яких чільне місце посідають технологічні зміни виробництва, що вимагають фінансування процесів розширеного відтворення у зростаючих обсягах. Обґрунтовано стимулюючий вплив конкурентних відносин, кризових явищ на фінансових ринках та фінансової глобалізації на ці процеси.

На основі аналізу досвіду консолідації банків на розвинених ринках виявлено зв'язок між рівнем розвитку банківських систем і рівнем консолідації банків. Виявлено фінансові, адміністративні, ринкові, технологічні межі консолідації банків (рис. 2). Фінансові межі консолідації банків визначаються параметрами грошового ринку та місцем на ньому цих фінансових посередників.

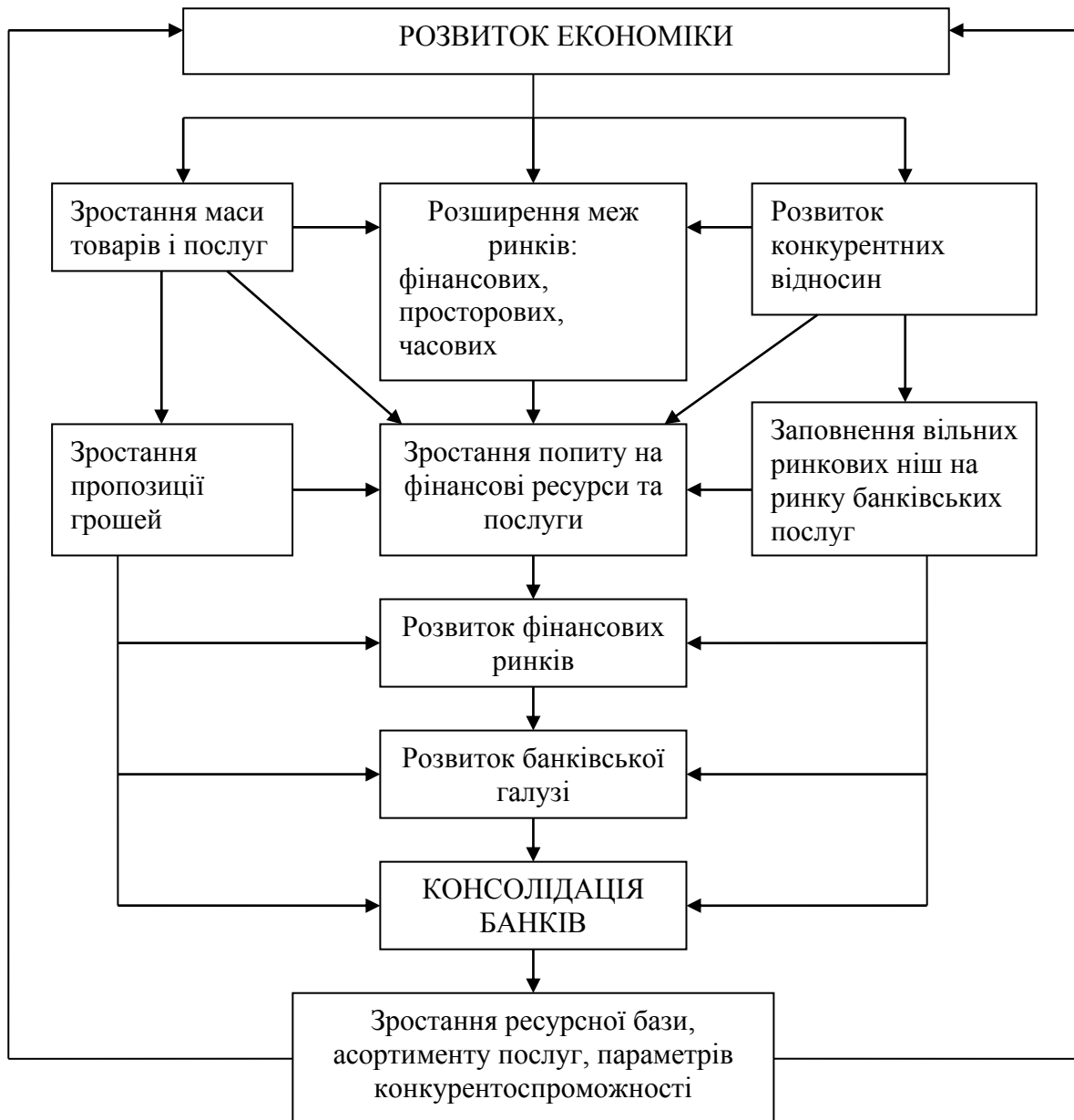

Рис. 1. Об'єктивні передумови консолідації банків та їх взаємозв'язок

Джерело: розроблено автором

Розвиток економіки і конкурентних відносин одночасно стимулює консолідацію банків і формує об'єктивні ринкові обмеження цих процесів. Суттєві обмеження процесів консолідації також формують бізнес-інтереси і можливості конкурентів, які разом із платоспроможним попитом, що визначає кількісні та якісні параметри ринку, формують ринкові межі консолідації. Якщо на початкових етапах консолідації банків діяли переважно ринкові обмеження, що визначали масштаби і динаміку цих процесів, то згодом до них додаються адміністративні обмеження, що втілюються в антимонопольне законодавство, пріоритети регуляторної політики на ринку банківських послуг.

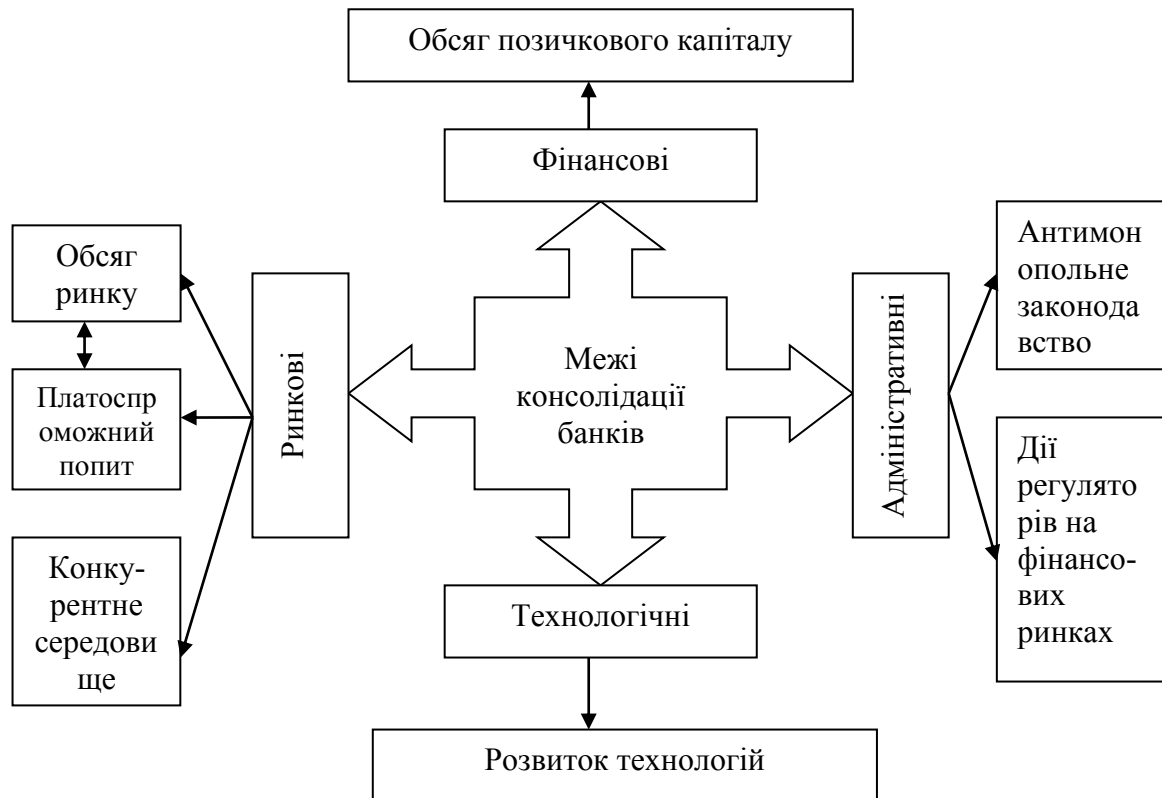

Рис. 2. Межі консолідації банків на макрорівні

Джерело: розроблено автором

Дослідження закономірностей розвитку консолідації банків дозволило здійснити періодизацію консолідаційних процесів на ринку банківських послуг та виявити їх хвилеподібний характер (табл. 1). Сучасний етап консолідації банків характеризується її поширенням за межі банківської сфери та суттєвим впливом на структуру і механізми функціонування фінансового ринку.

У процесі дослідження еволюції процесів консолідації банків виявлено різноманітність форм, у яких вона відбувається, що зумовлюють та характеризують її складність і багатогранність. До основних форм прояву консолідації банків віднесено, по-перше, об'єднання наявних банків шляхом злиття, поглинання/приєднання, участі у капіталі, стратегічних альянсів/партнерств, банківських об'єднань; по-друге, зростання банків завдяки капіталізації прибутку та емісії акцій; по-третє, ліквідацію або виведення банків з ринку через різні причини, оскільки її наслідком є перерозподіл ресурсів між діючими банками, що супроводжується зростанням їх ресурсного забезпечення. Виявлено зв'язок домінування тих або інших форм консолідації банків з циклічним розвитком економіки, що виявляється в активізації концентрації банківського капіталу у період економічного зростання та збільшенні кількості ліквідованих банків під час депресії. Оскільки потреби ресурсного забезпечення інноваційного розвитку переважно випереджають темпи зростання банків за рахунок внутрішніх джерел, циклічні зрушення сприяють консолідації банків, що суттєво прискорює зростання їх ресурсних можливостей. У кризових умовах для багатьох банків

проблематичним стає не лише капіталізація прибутку, а й додаткове розміщення акцій, тому прискорена їх консолідація як основа інноваційного оновлення економіки відбувається переважно завдяки об'єднанню наявних банків у різних організаційних формах.

Таблиця 1

Періодизація консолідаційних процесів на ринку банківських послуг

Етап консолідації банків	Приблизний часовий проміжок	Характеристика етапу	Стан банківської сфери	Рівень консолідації банків
I етап	До середини XIX ст.	Стрімке зростання кількості банків та повільне – їх ресурсних можливостей	Формування банківського сектору і ринку банківських послуг	Незначний
II етап	До середини XX ст.	Скорочення кількості банків, посилення конкуренції, перерозподіл ринку, зростання ресурсних можливостей	Періодичні кризи, що супроводжуються масовим банкрутством банків	Прискорена консолідація
III етап	3 середини XX ст.	Формування адміністративних та економічних обмежень консолідації	Стабілізація банківської сфери, нарощування ресурсного потенціалу	Консолідація переважно за рахунок внутрішніх джерел
IV етап	3 1970-х років	Поширення консолідації за межі банківської системи	Посилення конкуренції з небанківськими фінансовими установами, прагнення до універсальності	Консолідація банків з небанківськими фінансовими установами
V етап	3 1980-х років	Поширення консолідації за межі національних ринків	Розвиток міжнародного банківництва, транскордонний рух банківського капіталу, формування міжнародних стандартів регулювання і нагляду	Міжнародна консолідація
VI етап	3 2010-х років	Бурхливий розвиток інновацій, цифровізація діяльності	Цифровізація банківської діяльності, конкуренція з фінтехкомпаніями	Технологічна консолідація

Джерело: розроблено автором

У дисертаційній роботі систематизовано перелік критеріїв типологізації консолідації банків, до яких запропоновано віднести рівень, на якому вона відбувається: індивідуальний (мікрорівень), регіональний (мезорівень), національний (макрорівень), міжнародний (мегарівень). Відповідно доцільно

вирізняти індивідуальну, регіональну, національну та міжнародну консолідацію банків. Залежно від рівня процеси консолідації відрізняються масштабами, передумовами та наслідками. Оскільки структурні зміни на фінансових ринках спричиняють появу міжгалузевої консолідації, за ознакою учасників на фінансовому ринку запропоновано вирізняти внутрішньогалузеву та міжгалузеву консолідацію (рис. 3). Відповідно до інтенсивності та наслідків банківської консолідації доцільно вирізняти незначну, помірну, значну (надмірну) та цілковиту консолідацію. Залежно від участі державних регуляторів у процесах консолідації банківської системи слід вирізняти консолідацію економічного та адміністративного характеру.

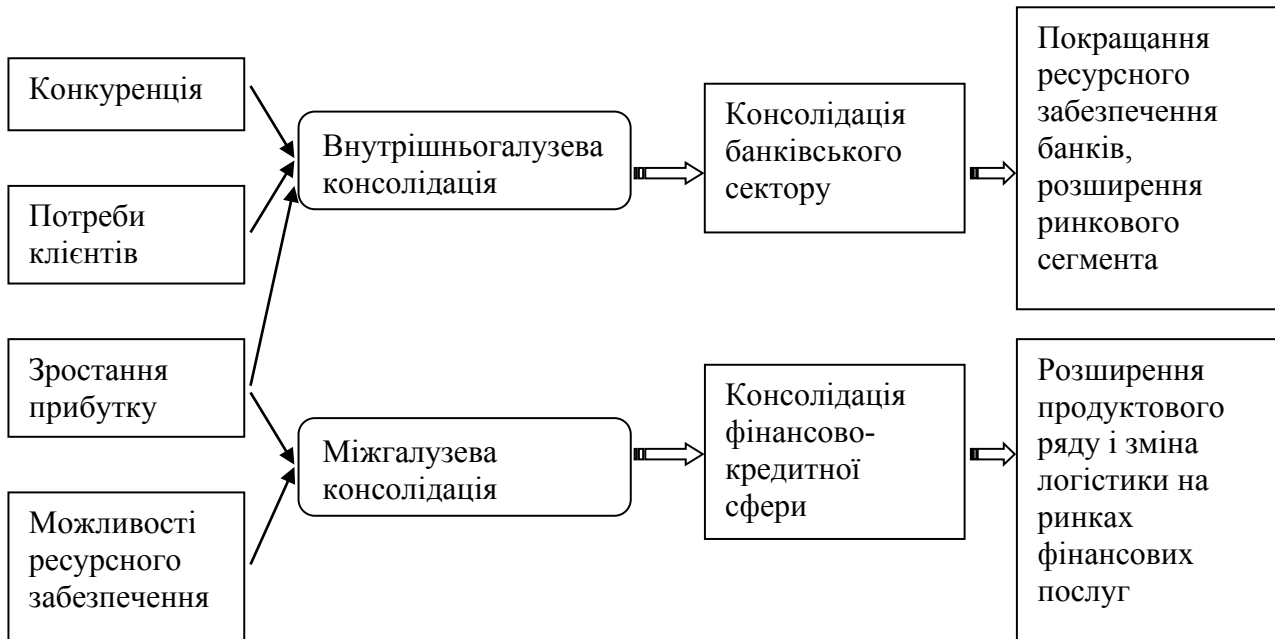

Рис. 3. Основні типи банківської консолідації за ознакою учасників

Джерело: розроблено автором

На основі дослідження взаємозв'язку консолідації банків, розвитку фінансового ринку та економіки загалом виявлено взаємообумовленість цих процесів, що робить консолідацію банків важливою складовою економічного розвитку (рис. 4). Щодо економічних наслідків консолідації банків, то вони, як і для будь-якого економічного явища, є неоднозначними і виявляються на усіх рівнях економіки: мікро-, макро- та мегарівні і мають також вплив на соціальну сферу.

У другому розділі **«Методологічні засади дослідження консолідаційних процесів банків та їх впливу на структурну трансформацію фінансових ринків»** досліджено взаємозв'язок консолідаційних процесів на фінансовому ринку та його структурних змін, конкурентного середовища, інституційного забезпечення.

Рис. 4. Вплив банківської консолідації на банківський сектор та реальний сектор економіки

Джерело: розроблено автором

Доведено визначальний вплив консолідації банків на кількісні та структурні параметри фінансового ринку, що виявляється у зміні інституційної, продуктової та просторової структури (рис. 5), розмиванні меж та перерозподілі ресурсів між його сегментами, його різновекторний і неоднозначний характер. Зміни інституційної структури фінансового ринку, що перебуває під постійним впливом як ринкових конкурентних механізмів, так і державних регуляторних заходів, глобалізаційних тенденцій та інноваційних змін фінансових послуг, супроводжуються зміною кількості фінансових установ та їх структурних підрозділів, зростанням їх розмірів

та контрольованих часток ринку, що впливає на функціонування перерозподільних механізмів грошового ринку.

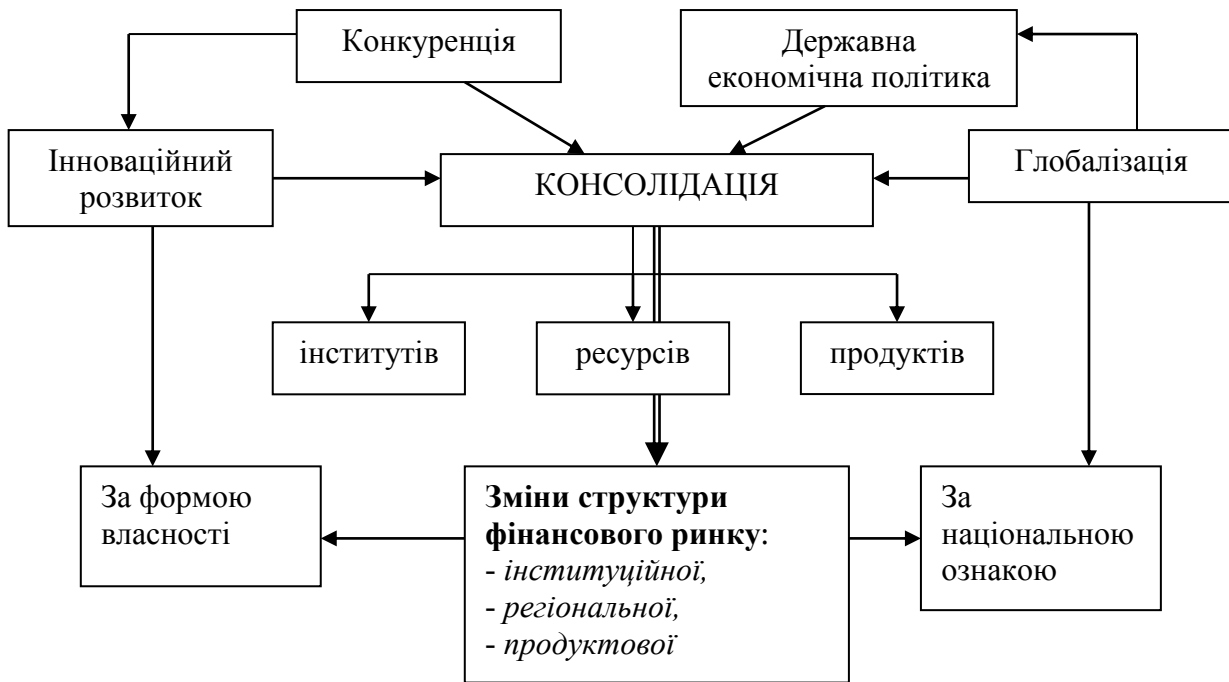

Рис. 5. Структурні зміни фінансового ринку та їх зв'язок із процесами консолідації

Джерело: розроблено автором

З'ясовано, що банки є своєрідним локомотивом консолідації на фінансових ринках, поширюючи ці процеси на інші сектори, оскільки нарощування ресурсної бази та розширення асортименту послуг дозволяє банківським установам успішно конкурувати з іншими фінансовими посередниками, а згодом й інтегрувати їх до своїх структур. Отже, консолідація банків розмиває чіткі межі сегментів фінансового ринку і поширює консолідаційні процеси за межі банківського сектору, що суттєво трансформує інституційну структуру фінансового ринку.

Консолідація на рівні фінансового ринку втілюється, зокрема, в ідеї фінансового конгломерату, фінансового супермаркету, спричиняє об'єднання ресурсів, фінансових потоків і потребує консолідації регуляторних механізмів, що втілюються в концепції мегарегулятора на фінансових ринках. Відбувається посилення інтеграції та взаємозалежності окремих сегментів фінансового ринку, що спричиняє зміни у складі учасників, появу нових послуг, подальший розвиток інфраструктури. До основних показників діагностики інституційних змін структури ринку та його консолідації віднесено кількісні показники банків та їх мережі у динаміці, їх регіональний розподіл, частки певної кількості банків на окремих сегментах ринку.

Виявлено структурні зміни фінансового ринку під впливом процесів консолідації, глобалізації, цифровізації, поширення фінансових інновацій, розвитку інфраструктури. Поширення фінансової інклюзії в умовах цифровізації економіки, сучасні демографічні процеси, зміни галузевої структури економіки та механізмів

фінансування реального сектору суттєво трансформують клієнтську структуру фінансових ринків, яка також видозмінює їх структуру за іншими ознаками. Водночас формування і розвиток окремих сегментів фінансового ринку відбувається під впливом як загальних, так і специфічних чинників, вирізняється у часі, має відмінності у темпах і фазах розвитку.

Найбільш поширеним та очевидним проявом структурних трансформацій на фінансовому ринку під впливом процесів консолідації є перерозподіл ринкової влади, що проявляється у зменшенні кількості банків та зростанні ринкової частки найбільших з них. Еволюція консолідаційних процесів у банківській сфері свідчить про наявність тісного взаємозв'язку між ними та станом конкуренції. У сучасних умовах на ринку банківських послуг розвиток конкуренції виявляється у таких закономірностях, як універсалізація банківської діяльності і вихід банків на нові ринкові сегменти, прагнення нефінансових інститутів проникнути на ринок фінансових послуг, лібералізація державного регулювання фінансової сфери, розширення сфери діяльності фінансових інститутів тощо.

Визначено специфіку дії конкуренції на фінансовому ринку як системного багаторівневого явища, спрямованого на селекцію конкурентних переваг на основі ефективності, інновацій, ринкової позиції, результатом дії якого є зміна кількості суб'єктів на ринку та зміна його структури. Конкуренція постійно генерує технологічні зміни і зумовлює консолідацію фінансового ринку, що є визначальними чинниками змін його структури. Інструментарій оцінювання конкурентного середовища на фінансових ринках у контексті консолідації банків систематизовано на основі критеріїв співвідношення ринкових часток конкурентів, їх динамічної варіації, матриці формування конкурентної карти ринку.

У роботі охарактеризовано зв'язок консолідації банків та змін інституційної структури банківського сектору, зокрема системи регулювання і нагляду, суперечливі наслідки монополізації банківської сфери. Монополізація ринку банківських послуг, що є наслідком консолідації банків, зумовлює необхідність створення механізмів захисту конкурентного середовища і протидії недобросовісній конкуренції на основі використання комплексу правових, контролюючих, регулятивних і профілактичних методів. На основі узагальнення теоретичних підходів та правових норм конкретизовано ознаки монопольного становища на ринку банківських послуг та показники його діагностики. На основі порівняльного аналізу національних моделей антимонопольного регулювання виявлено чинники їх формування, серед яких ступінь консолідації ринку банківських послуг, конкурентна політика органів державного регулювання, система бар'єрів входу до банківської галузі й виходу з неї, національні економічні, політичні, правові, культурні чинники, міжнародні зобов'язання держави тощо.

Різновекторний вплив на процеси консолідації банків справляють регулятивні заходи, зокрема нарощування регулятивних вимог щодо капіталу, спрощення процедур злиття, поглинання, придбання пакетів акцій, відкриття територіально відокремлених підрозділів, продажу акцій банків нерезидентам, спрощення емісії акцій банків і надання податкових та інших пільг у разі капіталізації прибутку щодо їх впливу на консолідацію та монополізацію банківської галузі.

У третьому розділі «Аналітична діагностика консолідації банківського сектору в умовах інституційно-структурних зрушень на фінансовому ринку України» здійснено діагностику концентрації та конкурентного середовища на ринку банківських послуг, розкрито специфіку злиттів і поглинань (приєднань) у банківській сфері як основних форм консолідації банків, розглянуто стан капіталізації банків у контексті консолідації та реструктуризації банківського сектору та особливості функціонування банківських груп в умовах структурних трансформацій фінансового ринку.

Консолідація банків в Україні розглядається як реальний шлях розв'язання багатьох проблем у банківській сфері, серед яких обмежені можливості банків щодо кредитування бізнесу, висока ризикова складова процентних ставок, подолання недовіри до банків і національної валюти, низька конкурентоспроможність порівняно з іноземними тощо. Нарощування ресурсної бази відбувається повільно, з періодичним погіршенням показників, що демонструє вразливість банків до фінансових шоків та наявність значних системних проблем, передусім пов'язаних із забезпеченням достатності банківського капіталу.

Упродовж останніх років в Україні прискорюються процеси консолідації, відбувається істотне зменшення кількості банків та їх філіальної мережі (рис. 6). Це було спричинено насамперед політикою НБУ, спрямованою на підвищення вимог щодо капіталізації банків, оздоровлення банківського сектору, виведення неплатоспроможних банків з ринку. Встановлювалися настільки жорсткі вимоги, що НБУ був змушений декілька разів переглядати їх у бік пом'якшення, оскільки банки не були спроможні їх виконати.

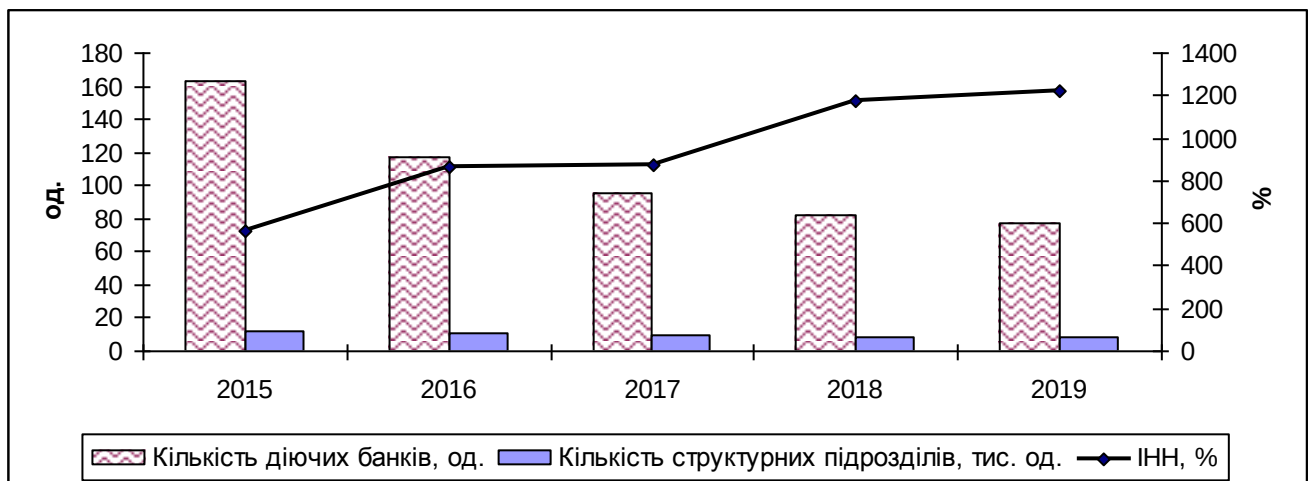

Рис. 6. Показники консолідації банківського сектору України у 2015–2019 рр., од., тис. од., ІНН – індекс Херфіндаля-Хіршмана, %

Джерело: обрховано і побудовано автором за даними НБУ

Тенденції розвитку філіальної мережі банків на загальнонаціональному ринку свідчать про прискорення консолідаційних процесів у 2015–2017 рр. та їх уповільнення протягом 2018–2019 рр., а розподіл структурних підрозділів – про наявність ознак процесів монополізації ринку, оскільки на Приватбанк із загальної кількості структурних підрозділів на 01.10.2020 припадало 1,8 тис. або 24,7%

(наприкінці 2015 р. 2,6 тис. та 22,03% відповідно). На ринку платіжних карток ознаки монополізації ще переконливіші: на 01.10.2020 частка Приватбанку за кількістю банкоматів та платіжних терміналів становила 56,6% і 58,3% відповідно.

Скорочення чисельності банків та їх філій (з 01.01.2014 по 01.01.2019 банківську ліцензію втратили 103 банки або 57,2% їх загальної кількості) супроводжується зростанням значення індексу Херфіндала-Хіршмана (ІНН), яке з 2018 р. перевищує показник 1000, отже, ринок банківських послуг України перейшов до стану монополістичної конкуренції. На 1 жовтня 2020 р. на державні банки припадало 60,6% депозитів фізичних осіб та 53,5% чистих активів банківського сектору. Водночас на п'ять найбільших банків припадало 59,9% активів банківського сектору, на десять найбільших банків – 77,8% і на двадцять найбільших банків – 91,4% активів, що свідчить про високий рівень консолідації галузі.

Загальний рівень консолідації банківського сектору за показником ІНН протягом 2015–2019 рр. зростав несуттєво і відповідав ринковому стану монополістичної конкуренції. Загалом до застосування Національним банком України заходів з оздоровлення банківського сектору та виведення проблемних банків з ринку у 2015–2016 рр. банки функціонували у сприятливому конкурентному середовищі і показники ІНН за активами, банківським кредитуванням та банківськими депозитами не перевищували 1000, що притаманне вільній конкуренції (рис. 7). Однак, з 2016 р. у таких сегментах, як депозити фізичних осіб та карткові послуги банків його рівень наблизився до максимально допустимого (1,8 або 1800), що означає необхідність вжиття заходів державних регуляторів щодо захисту економічної конкуренції. У сфері банківського кредитування показник ІНН і дотепер залишається досить прийнятним. На ринку банківських депозитів він з початку 2019 р. перевищив 1000, що відповідає ринковому стану монополістичної конкуренції. При цьому на ринку депозитів фізичних осіб ІНН у 2018 р. наблизився до 1800, що означає надмірну консолідацію даного ринкового сегмента і загрозу його монополізації.

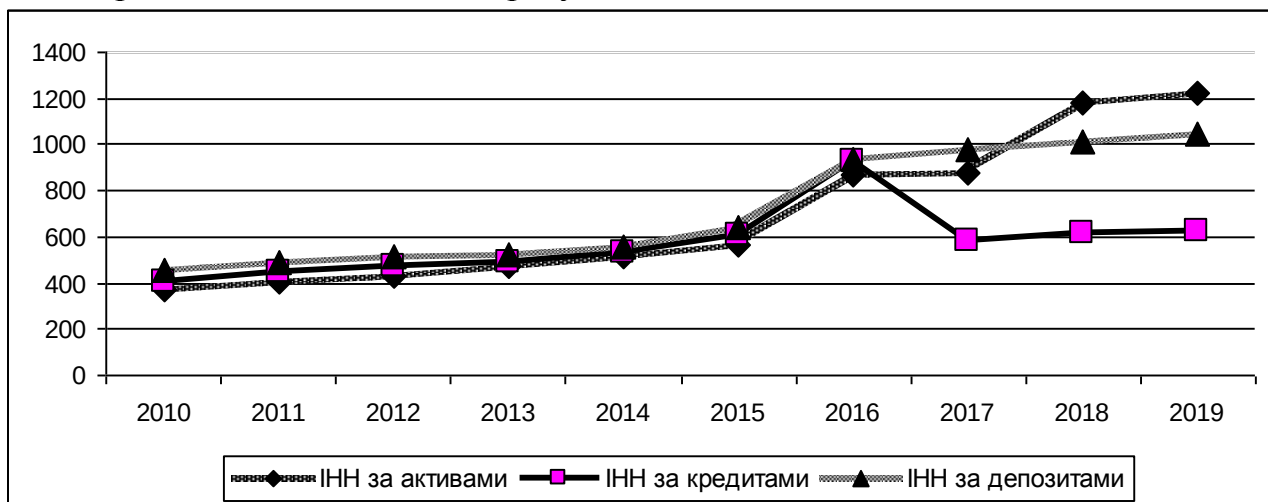

Рис. 7. Показники консолідації банківського сектору України у 2010–2019 рр.

Джерело: обраховано і побудовано автором за даними НБУ

Аналіз процесів консолідації у банківській системі України дозволив виявити певні закономірності й етапи її розвитку. На першому етапі (1991–1998 рр.) спостерігається екстенсивний розвиток банківської системи та стрімке збільшення кількості банків, ресурсне забезпечення яких не задовольняє потреби економічних суб'єктів. На другому етапі (1998–2008 рр.) відбувається стабілізація кількості банків, агресивне зростання та активне нарощування їх ресурсної бази, що не є оптимальною за кількісними та якісними параметрами. На третьому етапі (2008–2016 рр.) відбувається дестабілізація банківського сектору у 2008–2009 рр. та 2014–2015 рр., що супроводжується погіршенням фінансового стану банків, та прискорення їх консолідації. З 2017 р. і дотепер (четвертий етап) спостерігається відносна стабілізація банківського сектору й уповільнення консолідації банків.

Консолідація позитивно впливає на забезпечення капіталізації банків, сприяє стабілізації банківського сектору та посиленню його ролі у забезпеченні економічного зростання. Зростанню ресурсного забезпечення банків відповідно до потреб інноваційного розвитку, змін конкурентного середовища в умовах фінансової глобалізації сприятиме виважена політика щодо розподілу прибутку, дивідендна політика, використання публічного розміщення акцій. Необхідність сприяння застосуванню угод ІРО банками в Україні пов'язана з потребами швидкого нарощування ресурсних можливостей банків в умовах фінансової глобалізації та посилення конкурентного тиску з боку іноземних банківських груп, посилення національних регулятивних вимог та міжнародних рекомендацій щодо капіталізації банків, зростанням вимог клієнтів до ресурсного забезпечення інноваційного розвитку, потребами диверсифікації інвестицій у потенційних інвесторів та джерел фінансування у власників банків. Зростання інформаційної прозорості діяльності банків та інвестиційних можливостей потенційних інвесторів, посилення інвестиційної привабливості українського банківського сектору, досить висока прибутковість бізнесу та потенціал зростання сприятимуть застосуванню банками даного інструменту нарощування капітальної бази. Перешкоджають застосуванню угод ІРО українськими банками високі ризики банківського сектору та специфіка структури власності, структура та якість їх активів, стан бізнесу та корпоративного управління в банках, готовність до розкриття інформації, вартість ІРО, перешкоди правового характеру.

Встановлено, що передумовами виникнення банківських об'єднань як форми прояву консолідації банків є зміни конкурентного середовища, що стимулюють розширення ринкового сегмента та диверсифікацію діяльності, регуляторні вимоги, переваги, що отримують учасники. Визначено їх класифікацію за ознаками складу учасників, цілей об'єднання, характеру участі, терміну діяльності. З'ясовано, що банківські групи прискорюють консолідацію не лише банківської галузі, але й фінансових ринків загалом, оскільки формують передумови акумулювання фінансових ресурсів не лише банківського, але й інших сегментів фінансового ринку.

У четвертому розділі **«Регулювання консолідаційних процесів у банківському секторі в умовах глобальних трансформацій»** досліджено вплив фінансової глобалізації та процесів, які її супроводжують, на консолідацію банків, відповідні зміни у регуляторних механізмах та підходах до оцінювання цих процесів формування

Фінансова глобалізація формує передумови розширення просторових та часових меж консолідації банків і супроводжується зростанням обсягів міжнародних трансакцій, транскордонним рухом інвестицій та банківського капіталу, збільшенням кількості міжнародних угод злиття і поглинання на ринках фінансових послуг, зростанням кількості транснаціональних банків. Для неї притаманні поява фінансових ринків, інструментів, інститутів та регуляторів глобального рівня. Фінансова глобалізація вирішальним чином впливає на модифікацію конкурентних відносин, їх зміст, коло учасників, умови та параметри конкурентоспроможності, що суттєво позначається на консолідаційних процесах на національному та глобальному рівнях. Значна кількість банків вбачають розв'язання проблеми забезпечення конкурентоспроможності за цих умов у консолідації в різних формах: M&A, участі у банківських групах та ін.

Вплив консолідації банків за участі іноземних банківських груп на стан банківської системи та економіки вирізняється відповідно до рівня економічного розвитку країни. У роботі розкрито взаємообумовлений зв'язок транскордонного руху банківського капіталу, що являє собою переміщення частини ресурсів, зосереджених у банківській галузі, з однієї країни до іншої, з консолідацією банків та визначено його передумови, серед яких диференціація норм прибутку, зміни конкурентного середовища, формування глобальних фінансових ринків, поширення інформаційних технологій тощо. Процеси глобалізації та поширення конкуренції за національні межі зумовлюють формування механізмів переливання капіталів на світовому ринку, в інституційній моделі яких виняткову роль відіграють саме банки, та актуалізують відповідне зростання банківських ресурсів на основі застосування консолідації в різних формах. Масштаби консолідації банківських капіталів свідчать про те, що найбільші банки у розвинених країнах досягли межі в реалізації стратегії зростання на національних ринках, тому ці процеси поширюються за національні межі.

Вплив транскордонного руху банківського капіталу як прояву міжнародної консолідації банків на функціонування національних банківських систем, зокрема структуру банківського сектору, ресурсне забезпечення банків, показники їх капіталізації, стійкість банківських систем і вразливість до зовнішніх шоків, конкурентне середовище, банківські послуги і технології, потреби споживачів носить суперечливий характер. Відкритість економіки України та зростання залежності українського ринку банківських послуг від транскордонного руху іноземних капіталів спричиняють уразливість банківської системи до зовнішнього впливу. В умовах значної присутності банків з іноземним капіталом у банківському секторі (рис. 8) є ризик економічного і політичного тиску, критичного відпливу ресурсів, дестабілізації банківської системи, зниження ефективності монетарного регулювання.

Фінансова глобалізація та міжнародна консолідація у банківській сфері визначально впливають на форми і методи втручання державних регуляторів у функціонування банків та інших фінансових посередників. Міжнародні консолідаційні процеси сприяють появі глобальних банківських груп, діяльність яких лише частково контролюється національними банківськими регуляторами, що стимулює формування міжнародних органів, наділених повноваженнями банківського регулювання і нагляду. Інституційні зміни, що супроводжують

фінансову глобалізацію, спричиняють суперечності щодо дотримання принципу інституційної незалежності національних регуляторів.

Рис. 8. Динаміка частки банків з іноземним капіталом у сукупних активах і депозитах банківського сектору України у 2015–2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними НБУ

Поширення міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду, зокрема щодо достатності власного капіталу, проблеми їх імплементації, прискорює процеси консолідації банків. Диспропорції зростання капіталу та активів в українських банках, погіршують можливості покриття капіталом ризиків діяльності. Динаміка показника відношення власного капіталу банків до ВВП, який характеризує ресурсні можливості банків щодо фінансування потреб бізнесу, свідчить про недостатню капіталізацію та ресурсні можливості вітчизняних банків щодо кредитування реального сектору економіки (рис. 9).

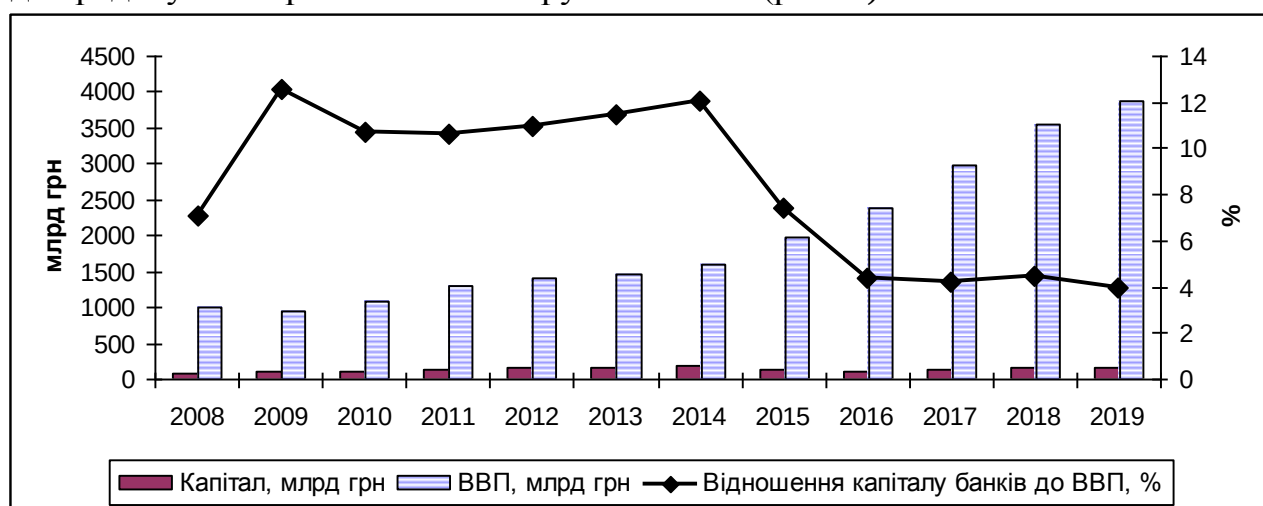

Рис. 9. Динаміка капіталу українських банків (млрд грн) та відношення його обсягу до ВВП України (%)

Джерело: побудовано автором за даними НБУ

Порівняно із ситуацією в інших країнах вітчизняна банківська система значно відстає за цим показником, що негативно впливає на конкурентоспроможність країни в умовах прискорення глобалізаційних процесів. За цих обставин забезпечення ефективного функціонування банківської системи вимагає комплексних заходів щодо покращання ресурсних можливостей банків, подальшої адаптації регулятивних інструментів до вимог міжнародних норм регулювання, таких як рекомендації Базельського комітету.

Зважаючи на значущість процесів консолідації банків у загальному механізмі економічного розвитку, різновекторність та масштаби їх впливу як на функціонування банківських систем і фінансових ринків, так і на загальний розвиток економіки, його масштаби, інноваційність, все більшої актуальності набуває їх комплексне аналітичне дослідження та оцінювання з позицій з'ясування кількісних та якісних параметрів, інтерпретації їх наслідків (рис. 10). Таке дослідження має відбуватися регулярно, а його результати враховуватися при формуванні стратегій розвитку банківської системи, фінансових ринків, національної економіки.

У п'ятому розділі **«Стратегічні напрями консолідації та реструктуризації банківської системи»** обґрунтовано необхідність стратегічної спрямованості консолідації банків на посилення стабільності банківських систем, удосконалення їх структури і спроможності ресурсного забезпечення інноваційного розвитку економіки, удосконалення інституційного забезпечення консолідації та реструктуризації банківського сектору.

Обґрунтовано взаємозв'язок кризових явищ у банківському секторі та консолідаційних процесів. Виявлено взаємозалежність фінансових, банківських і циклічних криз та інноваційного оновлення економіки, що визначає суперечливий характер регулятивних заходів у цій сфері. З'ясовано, що накопичення кризових явищ у банківській сфері може відбуватися на мікро-, макро-, мегарівнях і поширюватися під впливом глобалізації, консолідації на фінансових ринках, зміни регуляторних пріоритетів. Дочірні структури зарубіжних банків можуть виступати каналом поширення зовнішніх шоків, що має враховуватися при обранні стратегічних орієнтирів реструктуризації банківського сектору. Виявлено сутнісні відмінності банківських криз на мікро- та макрорівнях з урахуванням причин, форм прояву, наслідків, діагностики, формування бар'єрів поширення.

На основі аналізу закономірностей прояву кризових явищ у банківській діяльності визначено етапи їх розвитку, що сприятиме своєчасному діагностуванню та визначенню регулятивних і управлінських заходів. Банківська криза характеризується такими показниками, як тривалість у часі та глибина кризових явищ, що визначально впливають на її наслідки. До каналів поширення кризових явищ у банківській сфері і на фінансових ринках запропоновано додати інвестиційний канал, що безпосередньо пов'язаний із процесами консолідації та спекулятивною активністю інвесторів на ринку корпоративних прав банків, що може суттєво вплинути на стабільність не лише окремих банків, а і банківського сектору загалом, канал неефективних регуляторних заходів, проблемної інфраструктури. На особливу увагу заслуговує усунення перешкод, які розмежовують банківську, страхову, інвестиційну діяльність. Дослідження зарубіжного досвіду показало, усунення штучних бар'єрів та консолідація

відповідних установ позитивно впливає на посилення стабільності банківського сектору та фінансових ринків. Заходи регуляторних органів, спрямовані на забезпечення стабільного функціонування банківських систем, супроводжувалися консолідацією банків. У рекомендаціях регуляторів йдеться про надмірну кількість фінансових інститутів і вихід вбачається лише один (особливо у світлі нових Базельських вимог до рівня капіталізації) – стимулювання процесів консолідації у банківському секторі.

Рис. 10. Структурно-концептуальна модель аналітичного дослідження консолідації та її наслідків

Джерело: розроблено автором

Кризові процеси стали свідченням потреби реструктуризації національних банківських систем, що виявили неготовність до тих об'єктивних процесів, які відбуваються нині у фінансовій сфері. В умовах глобалізації фінансових ринків

стабільності національних банківських систем сприятимуть процеси консолідації банківського капіталу. Саме впливом криз як стимуляторів консолідації на фінансових ринках пояснюється нерівномірність і періодичність цих процесів.

Консолідація у банківському секторі сприяє не лише стабілізації банківських систем, але й нарощуванню їх можливостей щодо фінансування інновацій. Консолідаційні процеси формують також додаткові канали поширення фінансових інновацій на основі стратегії запозичення, що базується на використанні одним банком інноваційних розробок іншого, та стратегії нарощування, яка збільшує інноваційний потенціал банківської галузі, оскільки передбачає розроблення нових інновацій.

Нинішня інноваційна політика українських банків спрямована, по-перше, на вдосконалення наявних і розроблення нових банківських продуктів на основі використання новітніх комунікацій та інформаційних технологій з метою розширення ринкового сегмента, отримання прихильності споживачів, підвищення конкурентоспроможності; по-друге, на вдосконалення внутрішньобанківських комунікацій з метою прискорення і здешевлення обслуговування клієнтів та забезпечення збереження інформації в нових умовах функціонування банків; по-третє, оптимізацію організаційної структури та управлінських процесів з позицій використання фінансових, трудових, матеріальних ресурсів банку. Новітні технології несуть інноваційний ризик, який часто неприйнятний для невеликих банків і надає додаткові переваги більшим установам. Регулятивні органи змінюють вимоги до капіталу банків та його здатності покривати ризики діяльності у нових умовах, що прискорює консолідацію галузі.

Зростання банківського капіталу є важливим чинником запровадження інновацій у банківській сфері та економіці загалом. Однак ситуація, що склалася на сучасному етапі в Україні, недостатньо сприятлива для сталого нарощування банківського капіталу та прискорення економічного розвитку. Умови кредитування великого бізнесу актуалізують завдання зростання банків, адже невеликі банки наражаються на значні ризики ліквідності через невідповідність потреб великих підприємств та параметрів їх ресурсного забезпечення. Проте консолідація банківського сектору, що супроводжує ці процеси, повинна мати виважений характер і не створювати загроз для функціонування банків на конкурентних засадах.

Консолідація як один із чинників інституційних змін українського банківського сектору зумовлює також суттєві зміни системи банківського нагляду та регулювання. В умовах фінансової глобалізації регулювання поширюється за національні межі і потребує відповідних інституційних заходів, коли державні інституції активізують втручання у процеси і механізми міжнародних інвестицій, міжнародних банківських операцій, міжнародної консолідації банків тощо. Активізація консолідаційних процесів вимагає формування виваженої стратегії, спрямованої на сприяння економічному розвитку та гарантування національної безпеки, активного пошуку стабілізуючих, рівноважних інституціональних механізмів управління процесами взаємоузгодження інтересів споживачів, держав і глобального капіталу, забезпечення взаємодії суб'єктів фінансового ринку на основі узгодження їх економічних інтересів, цілей діяльності відповідно до функцій та місця у механізмах фінансового ринку. Інституціоналізація процесів консолідації у банківській сфері має супроводжуватися

формуванням сталих механізмів і принципів, які визначають ефективність взаємодії учасників цих процесів, до яких, на нашу думку, належать принципи довіри, інформаційної відкритості, узгодженості інтересів, відповідальності, дотримання етичних норм, фінансової інклюзії та взаємної вигоди.

Визначено, що складові інституційної структури фінансового ринку – фінансові інститути, здійснюють інституціоналізовані функції у межах ринкового середовища, тобто структурують і упорядковують взаємодію суб'єктів фінансового ринку і у такий спосіб сприяють їх ринковій координації. Встановлено, що з погляду біхевіористичних фінансів вплив інституційної структури на консолідаційні процеси, структуру і функціонування банківського сектору є неоднозначним.

Інституційне забезпечення та регулювання цих процесів потребує подальшого вдосконалення правової бази, оскільки нормативні акти визначають можливість певних видів консолідації без належної законодавчої регламентації процедур. Домінування у консолідаційних процесах придбання іноземними банками українських потребує розробки та реалізації відповідної державної політики у цій сфері, спрямованої на взаємоузгодження інтересів міжнародного банківського капіталу, держави, власників вітчизняних банків, споживачів банківських послуг. Потрібно також посилити захист інтересів інвесторів при інвестиціях до банківського капіталу, що дозволить покращити не лише показники капіталізації банків, а й прискорить консолідацію банківського капіталу та посилить конкурентоспроможність українських банків.

Консолідація у банківській сфері часто пов'язана з придбанням збиткових, проблемних банків і важливим інституційним супроводженням таких угод є можливість продажу частини активів, що зумовлює необхідність прискорення розвитку вторинного ринку банківських активів. Подальша інституціоналізація процесів консолідації банківського сектору має відбуватися у таких напрямках, як захист конкурентного середовища, прав споживачів та інвесторів, розширення регуляторних повноважень та стандартизація вимог відповідно до міжнародних рекомендацій, розподіл повноважень державних регуляторів, забезпечення їх співпраці та інституційної незалежності, забезпечення прозорості діяльності учасників цих процесів і посилення фінансового моніторингу, вдосконалення нормативно-правового забезпечення та залучення широкого кола інвесторів на основі фінансової інклюзії.

Нездатність українського банківського сектору фінансово забезпечити інноваційне оновлення економіки, повільне зростання ресурсних можливостей, нестійкість у стресових ситуаціях зумовлюють необхідність застосування рішучих заходів щодо його реструктуризації на основі виваженої, науково обґрунтованої стратегії, при цьому розв'язання проблем покращання ресурсного забезпечення та підвищення стабільності банків вбачається у їх зростанні, тобто консолідації банківського сектору. Кількість платоспроможних банків в Україні у 2000-х роках послідовно зменшується, що у поєднанні зі зростанням активів є свідченням процесів консолідації. Особливо відчутними ці тенденції стали з 2014 р. (рис. 11).

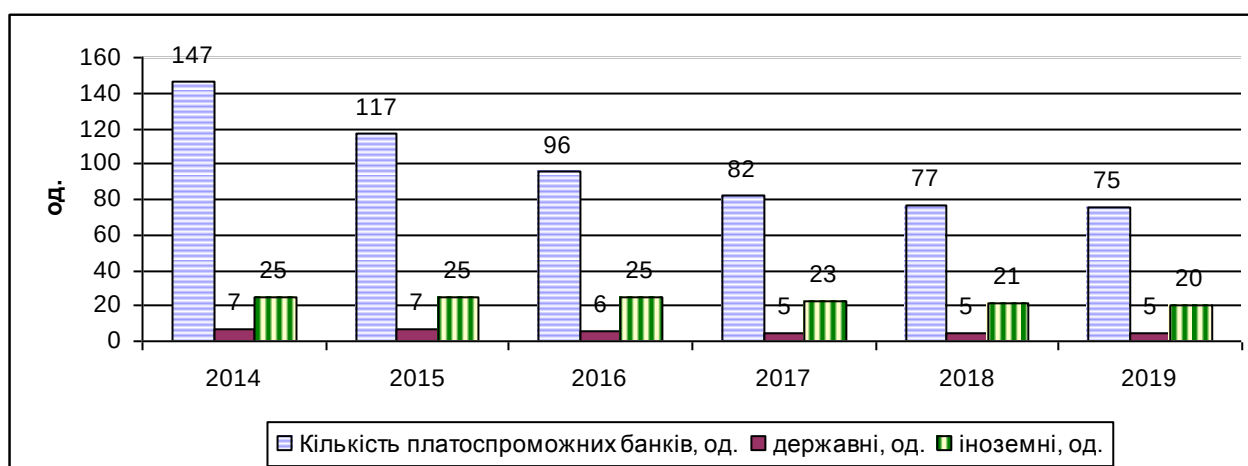

Рис. 11. Структурні зміни банківського сектору України у 2014–2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ

Мережа філій банків у цей період також швидко скорочувалася (рис. 12). Таке суттєве її скорочення у складі банківської системи було зумовлене комплексом економічних, соціальних і політичних чинників, серед яких поширення дистанційного банківського обслуговування і політичної дестабілізації із втратою частини регіональної мережі, переорієнтація стратегії багатьох банків на скорочення витрат.

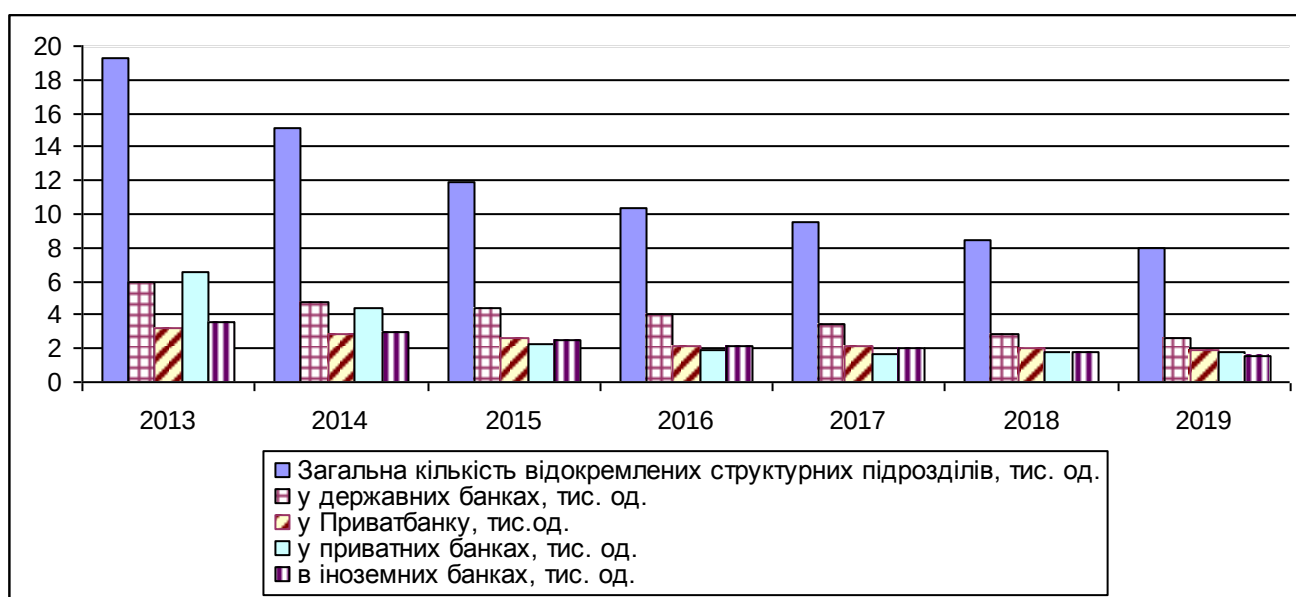

Рис. 12. Динаміка мережі філій банківського сектору України у 2013–2019 рр., тис. од.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ

Консолідація банківської системи супроводжується появою і зростанням впливу системно важливих банків, зміною критеріїв їх визначення відповідно до європейських стандартів. Оскільки виникнення та функціонування системно важливих банків є результатом консолідації банківського сектору, критерієм допустимого рівня їх присутності на ринку банківських послуг мають бути кількісні межі рівня консолідації галузі. Частка цих банків у загальних активах банківської системи у 2019 р. становила 81 %, що відображає рівень потенційної загрози

дестабілізації банківського сектору. Також вони є менш чутливими до інновацій, ніж невеликі банки.

Зростання частки державних банків є наслідком державної політики щодо системно важливих банків, які втрачали стабільність у кризових умовах і держава брала на себе відповідальність за їх діяльність. За даними НБУ, на кінець 2019 р. у розпорядженні п'яти державних банків перебувало 55,2 % чистих активів і 56,7 % зобов'язань банківського сектору, 61,6 % депозитів фізичних осіб, 47,1 % персоналу банків, проте держава не є ефективним власником і її домінування на ринку банківських послуг може бути виправданим лише у кризових умовах. Враховуючи вищевикладене, правомірно порушувати питання про межі присутності держави на банківському ринку та критерії їх оптимальності.

Фінансова глобалізація та міжнародна консолідація спричиняє такі зміни у структурі банківського сектору, як зростання присутності іноземного банківського капіталу, що притаманне й Україні, де на іноземні банки припадає понад 30 % чистих активів банківської системи, проте потенціал зарубіжних банків недостатньо використовується для залучення іноземних інвестицій в економіку, розроблення та реалізації потужних інноваційно-інвестиційних проєктів. Поточні пріоритети Національного банку України мають бути спрямовані на використання переваг залучення іноземного банківського капіталу.

Отже, реструктуризація банківського сектору України відбувається у напрямі скорочення загальної кількості банків зі збереженням значної присутності іноземного банківського капіталу та зростанням сегмента державних банків. Наявність значних проблем у вітчизняній банківській системі свідчить про нагальні потреби її реструктуризації на основі виваженої і науково обґрунтованої стратегії з урахуванням потреб інноваційного розвитку, впливу глобалізації фінансових ринків, необхідності забезпечення відповідності міжнародним стандартам, макроекономічної та політичної нестабільності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове розв'язання важливої наукової проблеми щодо поглиблення теоретико-методологічних засад консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку, удосконалення інструментарію оцінювання та регулювання консолідаційних процесів, обґрунтування стратегічних напрямів реструктуризації банківської системи України для забезпечення її стабільного функціонування та покращання ресурсних можливостей фінансування інноваційного розвитку економіки. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. В основу концепції дослідження процесу консолідації банків покладено виявлення об'єктивних економічних процесів у їх взаємозв'язку, що обумовлюють виникнення і розвиток консолідації у банківському секторі і визначально впливають на її кількісні та якісні параметри. Консолідація банків зумовлюється як загальноекономічними процесами, так і закономірностями функціонування фінансових ринків та діалектикою відносин між їх суб'єктами. Дослідження еволюції банківських систем дозволило довести наявність об'єктивних передумов консолідації банків, серед яких розвиток економіки та технологічні зміни виробництва, які вимагають фінансування бізнесу у все більших масштабах; зростання попиту на

гроші та фінансові послуги, що спричиняє розширення меж фінансових ринків та необхідність зростання банків, що є основою консолідаційних процесів; конкуренція, що спонукає учасників ринку до розширення ринкового сегмента і нарощування обсягів діяльності, усунення конкурентів та отримання конкурентних переваг завдяки консолідації; періодична дестабілізація банківського сектору і фінансових ринків, що зумовлює прагнення до зростання як запоруки стабільності на фінансовому ринку та прискорює виведення з ринку найменш ефективних учасників. В основу цих процесів покладено суперечність між потребами у забезпеченні фінансування інноваційного розвитку економіки та ресурсними можливостями банків і механізми конкуренції на ринку банківських послуг, які здійснюють своєрідну селекцію найбільш ефективних установ. Дослідження цих передумов дозволило здійснити періодизацію консолідації банків з урахуванням зміни стану економіки та фінансових ринків, банківської сфери, особливостей консолідаційних процесів.

2. Запропонований концептуальний підхід до визначення сутності консолідації банків на основі виокремлення її сутнісних характеристик на мікро- та макрорівнях передбачає визначення об'єктивних передумов, економічних суперечностей та мотивів консолідації банків, її хвилеподібного характеру, виокремлення чинників та багаторівневої мотивації, здійснення типологізації на основі діагностики форм прояву та впливу на відтворювальні процеси, діалектику взаємозв'язку консолідації банків із загальноекономічними тенденціями, зокрема – прискорення інноваційного розвитку, посилення конкуренції, розширення меж ринків, що створює підґрунтя формування виваженої регуляторної політики ринків банківських послуг. На основі дослідження еволюції теоретичних концепцій консолідації банків уточнено розуміння її сутності як об'єднання ресурсів банків у різних організаційних формах і на різних правових засадах, що супроводжується зменшенням кількості банків і зростанням їх розміру і ринкової частки, яке спричиняє посилення контролю у банківській галузі.

3. На основі виявлених характеристик прояву консолідації банків систематизовано її класифікацію. Відповідно до рівня консолідації виокремлено індивідуальну, регіональну, національну та міжнародну консолідацію банків; за ознакою учасників консолідаційних процесів на фінансовому ринку запропоновано вирізняти внутрішньогалузеву та міжгалузеву консолідацію; відповідно до рівня інтенсивності та наслідків – незначну, помірну, значну (надмірну) та цілковиту консолідацію; залежно від участі державних регуляторів у процесах консолідації банківської системи – консолідацію економічного та адміністративного характеру.

4. Дослідження передумов і чинників консолідації банків дозволило обґрунтувати її фінансові, ринкові, адміністративні та технологічні межі. Обґрунтовано, що фінансові межі консолідації банків визначаються параметрами грошового ринку та місцем на ньому цих фінансових посередників, тому своєрідним обмеженням консолідації банків є обсяг позичкового капіталу, який перерозподіляється через банківський сектор. Розвиток економіки і конкурентних відносин визначає обсяг ринку та платоспроможного попиту на банківські послуги, стан конкурентного середовища, що формує об'єктивні ринкові обмеження процесів консолідації банків. Адміністративні межі консолідації банків формуються в результаті застосування антимонопольного законодавства і дій регуляторів на фінансових ринках і спрямовані на захист конкурентного середовища. Технологічні межі формуються під впливом розвитку технологій у банківській сфері.

5. Обґрунтовано, що консолідація банків відіграє значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки та визначально впливає на структурні зміни на фінансовому ринку. Визначено вектори впливу консолідації банків на реальний сектор економіки у частині забезпечення можливостей зростання бізнесу, прискорення розширеного відтворення, оновлення обладнання і технологій, фінансування інновацій; на банківський сектор – у напрямі нарощування ресурсів банків та посилення їх стабільності, змін конкурентного середовища та стану ринку банківських послуг, впливу на банківські технології та поширення банківських інновацій; на фінансовий ринок, його структуру, інтеграцію фінансових інститутів, інноваційні зміни фінансових послуг та відносин між учасниками.

6. Визначено напрями структурних змін фінансового ринку, що відбуваються під впливом консолідації банків, зокрема його інституційної, регіональної, продуктової структури. Зміни інституційної структури фінансового ринку супроводжуються зміною кількості фінансових установ та їх структурних підрозділів, зростанням їх розмірів та ринкових сегментів, що впливає на обсяги і напрями грошових потоків, функціонування перерозподільних механізмів грошового ринку. Поширення консолідації за межі банківського сектору суттєво трансформує інституційну структуру фінансового ринку. Консолідація також зумовлює зміни регіонального розподілу банків та інших фінансових інститутів, їх регіональної мережі. В умовах фінансової глобалізації ці процеси поширюються за національні межі та супроводжуються змінами структури міжнародних фінансових ринків. Інтеграція і консолідація інститутів фінансового ринку в умовах поширення фінансових інновацій спричиняє зміни наявних та появу нових послуг, продуктів, інструментів і, відповідно, продуктової структури фінансового ринку. Виявлено зміни інфраструктури та регулятивних механізмів під впливом консолідаційних процесів. До основних показників діагностики інституційних змін структури ринку та його консолідації віднесено кількісні показники банків та їх мережі у динаміці, їх регіональний розподіл, частки певної кількості банків на окремих сегментах ринку.

7. Консолідація банківської галузі супроводжується зменшенням кількості банків і відповідно зростанням їх ринкового впливу та ресурсних можливостей, що визначально впливає на стан конкурентного середовища. Охарактеризовано дію конкуренції на фінансовому ринку як системного багаторівневого явища, спрямованого на селекцію конкурентних переваг на основі ефективності, інновацій, ринкової позиції, результатом дії якого є зміни у кількості суб'єктів на ринку та зміна його структури. Виявлено закономірності конкуренції на фінансовому ринку, що супроводжуються прискоренням процесів консолідації, та її наслідки, що опосередковано поширюються на інші сфери економіки. Систематизовано інструментарій оцінювання конкурентного середовища на фінансових ринках у контексті консолідації банків на основі аналізу співвідношення ринкових часток конкурентів, їх динамічної варіації, матриці формування конкурентної карти ринку. Узагальнено показники конкурентоспроможності банку на основі їх поділу на ринкові, операційні та фінансові, що покладено в основу розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності.

8. Обґрунтовано зв'язок консолідації банків та змін інституційного забезпечення регулювання консолідації банків, необхідність створення механізмів захисту конкурентного середовища і протидії недобросовісній конкуренції на основі

використання комплексу правових, контролюючих, регулятивних і профілактичних методів. На основі порівняльного аналізу національних моделей антимонопольного регулювання виявлено чинники їх формування, серед яких ступінь консолідації ринку банківських послуг, конкурентна політика органів державного регулювання, система бар'єрів входу до банківської галузі й виходу з неї, національні економічні, політичні, правові, культурні чинники, міжнародні зобов'язання держави. За умов помірного рівня консолідації банківської системи формується поміркована модель антимонопольного регулювання банківської системи, яка охоплює моніторинг рівня ринкової концентрації банківської галузі, встановлення обмежень щодо її подальшої консолідації шляхом злиття, поглинання, придбання та збільшення істотної участі, утворення міжбанківських об'єднань тощо, відстеження таємних угод і недобросовісної конкуренції. Високий рівень консолідації банківської галузі вимагає застосування з боку органів державного регулювання більш жорсткої моделі регулювання, яка додатково включає примусовий поділ банків, створення спеціальної програми демонополізації банківської системи, застосування санкцій до банків, які зловживають монополічним становищем, спрощення умов входу на ринок для нових банків і надання їм державної підтримки, заборону консолідації у будь-якій формі.

9. Консолідація банків в Україні надає можливості вирішення багатьох проблем у банківській сфері, серед яких обмежені можливості банків щодо кредитування суб'єктів господарювання, значна ризикова складова процентних ставок, наявність недовіри до банківської системи і національної валюти, низька конкурентоспроможність на зовнішніх ринках та ін. Дослідження показало прискорення процесів консолідації банків в Україні, суттєве зменшення кількості банків та їх філіальної мережі та зростання ресурсного забезпечення. Оцінка кількісних параметрів консолідації банків в Україні свідчить про високий рівень консолідації галузі, що відповідає стану монополістичної конкуренції і потребує відповідних регулятивних заходів. Здійснено періодизацію процесів консолідації банківського сектору в Україні та вплив цих процесів на стан банківської системи, її структуру. Обґрунтовано вплив спрощення процедур злиття та поглинання банків, виведення їх з ринку, формування міжбанківських об'єднань на консолідаційні процеси.

10. Обґрунтовано характер впливу на консолідацію банків глобалізаційних процесів та виявлено ризики дестабілізації національних банківських систем в умовах транскордонного руху банківського капіталу. З'ясовано передумови та наслідки поширення процесів консолідації банків за національні межі, що супроводжується збільшенням кількості міжнародних угод злиття і поглинання на ринках фінансових послуг, зростанням кількості транснаціональних банків, формуванням глобальної конкуренції, прискоренням транскордонного руху банківського капіталу. Вплив цих процесів на стан банківської системи та економіки залежить від рівня економічного розвитку країни. Транскордонний рух банківського капіталу як прояв міжнародної консолідації банків здійснює суперечливий вплив на функціонування національних банківських систем, зокрема структуру банківського сектору, параметри монетарного регулювання, ресурсне забезпечення банків, показники їх капіталізації, стійкість банківських систем і вразливість до зовнішніх шоків, конкурентне середовище, банківські послуги і технології, потреби споживачів та ін.

11. Поширення в умовах фінансової глобалізації міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду, зокрема щодо достатності власного капіталу, стимулює прискорення консолідації банків, дозволяє активніше розвивати міждержавну інтеграцію у банківській сфері. З'ясовано можливості, проблеми і перспективи імплементації міжнародних стандартів банківського нагляду у діяльність вітчизняного банківського сектору в контексті забезпечення стабільного функціонування банків та покриття ризиків дестабілізації фінансових ринків. Виявлено диспропорції зростання капіталу та активів в українських банках, що погіршує можливості покриття капіталом ризиків діяльності.

12. Банківська система України, як і вся економіка, на сучасному етапі розвитку перебуває у незадовільному стані, що виявляється у значних структурних диспропорціях, повільному зростанні, обмеженому доступі бізнесу до банківського кредитування. Зростання капіталізації банків має відбуватися на основі поєднання зусиль власників та державного регулятора та з використанням переваг консолідації банків у забезпеченні швидкого нарощування ресурсних можливостей. Позитивним є досвід спрощених процедур злиття та приєднання банків, проте з метою забезпечення довіри інвесторів потрібно посилити захист акціонерів, що сприятиме формуванню мотивації до підвищення параметрів капіталізації банків. Можливості створення банківських груп та холдингів використовуються в Україні недостатньо. Потребують удосконалення механізми взаємодії державних регуляторів щодо нагляду за їх діяльністю, особливо з позицій впливу на стан конкурентного середовища. У складі системи банківського нагляду потрібно формувати такий напрям, як моніторинг концентрації ринку банківських послуг. Слід створювати відповідне нормативно-правове забезпечення з урахуванням специфіки функціонування банків. З огляду на тенденції глобалізації ринку банківських послуг слід очікувати, що моделі антимонопольного регулювання формуватимуть і на міжнародному рівні.

13. Стратегія розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків має базуватися на таких концептуальних положеннях: консолідація банків на основі процедур злиття та приєднання за участю іноземних та державних інвестицій, забезпечення поетапної капіталізації банків на основі публічного розміщення акцій та створення систем захисту інтересів міноритарних акціонерів, забезпечення прозорості інформації щодо фінансового стану банків та їх реальних власників, посилення відповідальності власників і менеджменту банків за викривлення даних фінансової звітності, виведення коштів з банку, створення санаційного банку та дієвого механізму оздоровлення балансів банків, формування ефективної системи моніторингу вітчизняного банківського сектору не лише з позицій забезпечення його стійкості та здатності відповідати на сучасні виклики, але й з позицій національної безпеки під час масованого заходу іноземного банківського капіталу, формування банківської системи, конкурентоспроможної в умовах фінансової глобалізації та адекватної до потреб вітчизняної економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, підручник, навчальний посібник:

1. Циганова Н.В. Консолідація банківського сектору у конкурентному середовищі : монографія. Київ: КНЕУ, 2020. 422 с. (24,66 д.а.).
2. Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу: монографія / за ред. О.І. Рогача. Київ : ЦУЛ, 2019. 269 с. (Циганова Н.В., Циганов С.А. Розд. 3.1. «Міжнародний рух

банківського капіталу та інституційні зміни у банківському секторі». С. 111-129. 13,04 д.а., особисто автору – 0,9 д.а.: досліджено базові чинники та сутність міжнародного руху банківського капіталу, його вплив на національні банківські системи, їх інституційну структуру).

3. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 472 с. (Циганова Н.В., Циганов С.А. *Розд. 3.5. «Банківська система України в умовах фінансової глобалізації»*. С. 390-410. 1 д.а., особисто автору – 0,7 д.а.: досліджено сутність фінансової глобалізації та її вплив на якісні і кількісні показники банківської системи України).

4. Банківське кредитування в Україні: посткризове перезавантаження: Монографія / [С.М. Аржевітін, Т.С. Шемет, Н.В. Циганова та ін.]; за ред. С.М. Аржевітіна. Київ: КНЕУ, 2017. 408 с. (23,71 д.а., особисто автору – 1,1 д.а.: Циганова Н.В. *Розд. 3.1. «Консолідація у банківському секторі – шлях до зростання ресурсної бази кредитування»*. С.168-186. Розкрито сутність і основні форми консолідації банків, її роль у відновленні банківського кредитування).

5. Банківська система: [Електронний ресурс]: навчальний посібник / за ред. проф. І.Б. Івасіва. Київ: КНЕУ, 2015. 370 с. (33,08 д.а., особисто автору – 5,54 д.а.: Циганова Н.В. п. 4.3, 5.1, 5.3-5.7, С. 87-96, 121-128, 132-175. Охарактеризовано особливості функціонування ринків фінансових послуг, сутність і особливості банківської конкуренції, особливості консолідації банків та антимонопольного регулювання на фінансових ринках). URL: http://193.110.163.12/cgi-bin/ecgi64/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Z21ID=19433880N0V8C1183818&Image_file_name=EDUC_EL%5Cposibnik%5Civisiv_bank_sist_15.pdf (дата звернення 01.11.2020).

6. Циганова Н.В. Концентрація та централізація капіталу в банківській сфері : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 254 с. (14,88 д.а.).

У наукових фахових виданнях України:

7. Циганова Н.В. Консолідація у банківському секторі: закономірності, форми прояву і сучасні тенденції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5-6. С. 176-182. (0,6 д.а.).

8. Циганова Н.В. Тенденції консолідації банківського капіталу в умовах фінансової глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* Випуск 117, ч.2. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2013. С. 193-202. (0,75 д.а.).

9. Циганова Н., Шалига Т. Дистанційний банкінг як інноваційна конкурентна перевага на ринку фінансових послуг. *Вісник НБУ*. 2012. № 10. С. 30-35. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: визначено сутність і способи вимірювання конкурентних переваг на ринку банківських послуг).

10. Циганова Н.В., Циганов С.А. Закономірності інноваційного розвитку банківського сектору економіки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць*. Вип. 592. Економіка. Чернівці: Чернівецький нац.ун-т, 2012. С. 91-99. (0,6 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: визначено сутність і види банківських інновацій, їх вплив на розвиток банків і результати їх діяльності).

11. Циганова Н.В., Циганов С.А. Шляхи капіталізації банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 93, ч.2. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2010. С. 166-174. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проаналізовано вплив кризових явищ на фінансових ринках на стан банківської системи, показники капіталізації банків, визначено шляхи її підвищення).
12. Циганова Н.В., Циганов С.А. Вплив іноземних банків на конкурентне середовище в країнах із трансформаційною економікою. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 82. Ч. II. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2009. С. 116-127. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розкрито сутність і особливості банківської конкуренції, наслідки притоку іноземного банківського капіталу для банківської системи України та його вплив на конкурентні відносини).
13. Циганова Н.В. Кризові тенденції у банківській галузі: передумови та наслідки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 76. Ч. 2. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2008. С. 118-124. (0,6 д.а.).
14. Циганова Н.В. Реорганізація банків в умовах фінансової глобалізації. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2008. № 4. С. 98-105. (0,5 д.а.).
15. Циганова Н.В. Передумови та закономірності транскордонного руху банківського капіталу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 75. Ч. 2. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2008. С. 121-126. (0,5 д.а.).
16. Циганова Н.В. Сучасні банківські кризи та зарубіжний досвід їх подолання. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2007. № 2. С. 129-135. (0,6 д.а.).
17. Циганова Н.В. Злиття та поглинання у контексті забезпечення конкурентоспроможності комерційних банків. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 62. Ч. II. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2006. С. 247-257. (0,4 д.а.).
18. Циганова Н.В. Регіональні аспекти банківської конкуренції. *Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць*. Вип. 254. Економіка. Чернівці: Рута, 2005. С. 66-69. (0,4 д.а.).
19. Циганова Н.В. Оцінка ефективності стратегії реорганізації банків на основі злиття та поглинання. *Вісник Української академії банківської справи* Суми. 2003. № 2. С. 54-58. (0,5 д.а.).
20. Циганова Н.В. Проблеми та перспективи інтеграції банків із небанківськими установами. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2003. № 12. С. 209-215. (0,5 д.а.).
21. Циганова Н.В. Проблеми та перспективи забезпечення достатності капіталу українських банків. *Національний університет «Острозька Академія». Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2003. Вип. 4. С. 61-67. (0,4 д.а.).
22. Циганова Н.В. Удосконалення механізму реорганізації комерційних банків: аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняна практика. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Випуск 35. Ч. 1. Київ: Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2002. С. 92-94. (0,3 д.а.).

23. Циганова Н.В., Побоча К.П. Особливості формування кредитних портфелів банків в умовах зростання капіталізації банківської системи України. *Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий наук. збірник*. Вип. 10. Київ: КНЕУ, 2002. С. 240-249. (0,5, особисто автору – 0,25 д.а.: розкрито сутність і передумови капіталізації банків, її значення для ресурсного забезпечення кредитної діяльності).

24. Циганова Н.В. Зростання банківського капіталу та особливості монетарної політики. *Вчені записки: Наук. збірник*. Вип. 4. Київ: КНЕУ, 2002. С. 149-154 (0,5 д.а.).

25. Циганова Н.В. Сучасні тенденції злиття та поглинання у банківській сфері. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць*. Т. 5. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2002. С. 266-271. (0,3 д.а.).

26. Циганова Н.В. Значення зростання банківського капіталу для забезпечення відтворювального процесу. *Вестник СевГТУ. Економіка и финансы*. 2002. № 37. С. 56-62. (0,4 д.а.).

27. Циганова Н.В. Централізація капіталу в банківській сфері. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка*. 2000. № 46. С. 46-47. (0,3 д.а.).

У зарубіжних виданнях та у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах даних

28. Циганова Н.В. Типологізація консолідації банків та її сучасні прояви. *Вісник Одеського національного університету. Економіка (Index Copernicus)*. 2020. Том 25. Вип. 1 (80). С. 210–217. (0,7 д.а.).

29. Циганова Н.В. Взаємодія суб'єктів фінансового ринку в умовах поведінкової економіки. *Науковий погляд: економіка та управління (Index Copernicus)*. 2019. Вип. 2 (64). С. 174-184. (0,8 д.а.).

30. Циганова Н.В., Циганов С.А., Сизоненко В.А. Інституціоналізація злиттів та поглинань у банківському секторі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка (CrossRef, Index Copernicus)*. 2019. № 1 (53). С. 184-192. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: визначено сутність та особливості інституційних змін у банківському секторі в умовах консолідації).

31. Циганова Н.В., Циганов С.А., Сизоненко В.А. Вплив глобалізації на регулювання банківських систем. *Вісник Одеського національного університету. Економіка (Index Copernicus)*. 2018. Том 23. Вип. 8 (73). С. 22-29. (1 д.а., особисто автору – 0,5 д.а.: визначено вплив фінансової глобалізації на банківське регулювання і нагляд, еволюцію міжнародних рекомендацій у цій сфері).

32. Циганова Н.В., Циганов С.А., Сизоненко В.А. Вплив транснаціоналізації на розвиток конкурентних відносин. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Випуск 137 (Index Copernicus)*. Київ : Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжн. відн., 2018. С. 77-88. (1 д.а., особисто автору – 0,5 д.а.: визначено сутність та особливості конкуренції на фінансових ринках, охарактеризовано розширення її меж і зміну параметрів в умовах фінансової глобалізації).

33. Циганова Н.В. Закономірності транскордонного руху банківського капіталу. *Наукові праці НДФІ (Index Copernicus, ResearchBible)*. 2018. № 2. С. 79-83. (0,3 д.а.).

34. Tsyganova N. Banks consolidation in Ukraine: financial background and consequences. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2016. № 1. P. 179-183. (0,6 д.а.).

35. Tsyganova N. Diagnosis of bank capital in Ukraine and ways of its optimization settings. *Journal of Global Economy Review*. 2015. № 4. Vol. 1. P. 37-46. (1,0 д.а.)

36. Tsyganova N., Tsyganov S. Banking Competition in Globalized Financial Markets. Chapter 16. *Global Economy: Issues and Challenges of Post-crisis Development*. Ed. by E. Siskos and O. Rogach. Kastoria, 2014. P. 253-270. (1,1 д.а., особисто автору – 0,5 д.а.: визначено сутність та особливості банківської конкуренції в умовах фінансової глобалізації).

В інших виданнях:

37. Циганова Н., Циганов С. Багатонаціональні підприємства у банківському секторі. *Багатонаціональні підприємства та глобальна економіка*. Монографія / За ред. О. І. Рогача. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 368 с. С. 267–286. (1,41 д.а., особисто автору – 1,2 д.а.: проаналізовано передумови та основні прояви міжнародної консолідації банків, специфіку діяльності багатонаціональних підприємств у банківській сфері).

38. Tsyganova N., Tsyganov S. Financial Globalization and New Regulatory Setting for Banking. *Internationalization of the World Economy: Current Trends* / Ed. By E. Siskos, O. Rogach. Kastoria: EVKONOMIA Publisher, 2020. 336 p. P. 71-90. (1,1 д.а., особисто автору – 0,9 д.а.: проаналізовано сутність фінансової глобалізації та її вплив на регулювання діяльності банків).

39. Циганова Н.В., Циганов С.А. Перспективи розвитку торгівлі фінансово-банківськими послугами у сучасних умовах. *Міжнародні відносини Серія «Економічні науки»*. 2018. № 16. С. 53-55. (0,3 д.а., особисто автору – 0,2 д.а.: визначено сутність та види банківських послуг, їх специфіку та зміни під впливом банківських інновацій).

40. Циганова Н.В., Циганов С.А. Проблемы и перспективы внедрения в банковскую деятельность современных инновационных технологий. *Инновационное развитие экономики России: институциональная среда*: Четвертая международная научная конференция; Москва, МГУ имени М.В. Ломоносова, Экономический факультет; 20-22 апреля 2011 г. Сборник статей; Том 4 / Под ред. В.П. Колесова, Л.А. Тутова. М.: МАКС Пресс, 2011. 1092 с. С. 331-342. (0,5 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: визначено сутність та особливості банківських інновацій, їх роль у консолідаційних процесах і наслідки).

41. Циганова Н.В. Проблеми достатності банківського капіталу та забезпечення стабільності банківської системи. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Зб. наук. праць. Вип. 4. Ч. II. Рівне, 2003. С. 197-202. (0,4 д.а.).

42. Циганова Н.В. Проблеми формування міжбанківських об'єднань. *Наукові праці МАУП*. Вип. 9. Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України. Київ, 2003. С. 80-82. (0,3 д.а.).

43. Циганова Н.В. Промислово-фінансові групи та їх роль у забезпеченні економічного зростання. *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного*

інституту КНТЕУ: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15-16 квітня 2003 р. Чернівці: АНТ Лтд., 2003. Вип. 1. С. 154-158. (0,3 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Циганова Н. В. Консолідація банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено поглибленню теоретико-методологічних засад консолідації банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку, визначенню критеріїв її оцінки та розробленню рекомендацій щодо оптимізації структурних змін на фінансовому ринку України. Визначено об'єктивні передумови і чинники консолідації банків, її межі та охарактеризовано основні етапи. На основі дослідження еволюції теоретичних концепцій консолідації банків визначено її сутнісні характеристики на мікро- та макрорівнях. Удосконалено класифікацію видів консолідації банків у частині доповнення таких критеріальних ознак, як групи учасників, показники інтенсивності та впливу на ринковий стан, ступінь державного втручання та характер інструментів. Систематизовано напрями, характер та механізми впливу консолідації банків на кількісні і структурні показники фінансового ринку. Наведено характеристику місця і ролі консолідації банків в економічних процесах, висвітлено її взаємозв'язок із загальноекономічними тенденціями.

Досліджено взаємозв'язок консолідаційних процесів на фінансовому ринку та зміни його структури, конкурентного середовища, інституційного забезпечення. Доведено визначальний вплив консолідації банків на кількісні та структурні параметри фінансового ринку. Розкрито механізм конкуренції на фінансовому ринку як системного багаторівневого явища, його зв'язок з консолідаційними процесами. Проведено аналіз концентрації та стану конкурентного середовища на ринку банківських послуг, розкрито специфіку злиттів і поглинань у банківській сфері як основних форм консолідації банків, розглянуто стан капіталізації банків у контексті консолідації та реструктуризації банківського сектору та особливості функціонування банківських груп в умовах структурних трансформацій фінансового ринку. На основі аналізу процесів консолідації у банківській системі України виявлено закономірності та визначено етапи її розвитку.

Обґрунтовано необхідність стратегічної спрямованості консолідації банків на посилення стабільності банківських систем, удосконалення їх структури і спроможності ресурсного забезпечення інноваційного розвитку економіки, удосконалення інституційного забезпечення консолідації та реструктуризації банківського сектору. Виявлено взаємозв'язок кризових явищ у банківському секторі та консолідаційних процесів, інноваційного оновлення економіки, інституційних змін у банківському секторі. Визначено стратегічні пріоритети державної політики щодо реструктуризації банківського сектору України.

Ключові слова: консолідація банків, консолідація банківського сектору, злиття і поглинання банків, банківська система, структура фінансового ринку, банківська конкуренція, фінансова глобалізація, банківський нагляд

ABSTRACT

Tsyganova N. V. Consolidation of banks in the context of structural changes in the financial market. - Manuscript.

The thesis for Doctor of Economics Science degree on the specialty 08.00.08 «Money, Finance and Credit». – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to deepening the theoretical and methodological foundations of bank consolidation in the context of structural changes in the financial market, defining criteria for its evaluation and developing recommendations for optimizing structural changes in the financial market of Ukraine. Objective prerequisites and factors of bank consolidation, its borders and main stages are defined. On the basis of a study of the evolution of theoretical concepts of bank consolidation, its substantive characteristics at the micro- and macro-level have been determined. The classification of types of bank consolidation has been improved to complement criteria such as stakeholder groups, market intensity and impact, degree of government intervention and the nature of instruments. The directions, nature and mechanisms of the influence of bank consolidation on the quantitative and structural indicators of the financial market have been systematized. A description is given of the place and role of bank consolidation in economic processes and its relationship with general economic trends.

The relationship between consolidation processes in the financial market and changes in its structure, competitive environment and institutional security was studied. The decisive influence of bank consolidation on quantitative and structural parameters of the market has been proved. The mechanism of competition in the financial market as a systemic multi-level phenomenon, its connection with consolidation processes, is disclosed. The analysis of the concentration and state of the competitive environment in the market of banking services was carried out, and the specificity of mergers and acquisitions in the banking sphere was disclosed as the main forms of consolidation of banks. The status of capitalization of banks in the context of consolidation and restructuring of the banking sector and peculiarities of functioning of banking groups in the context of structural changes of the market were considered. On the basis of an analysis of the consolidation processes, regularities have been identified in the Ukrainian banking system and its stages of development have been defined.

Patterns of crisis have been identified in the activities of banks, according to which stages of their development are defined, which will facilitate the timely diagnosis and definition of regulatory and management activities. It is proposed to add an investment channel to the channels for spreading crisis phenomena in the banking sphere and in financial markets, directly linked to consolidation processes and speculative activity of investors in the market of corporate rights of banks, can significantly affect the stability not only of individual banks, but of the banking sector in general, a channel of inefficient regulatory measures, problematic infrastructure. Special attention should be paid to the elimination of obstacles and to the distribution of banking, insurance and investment activities.

The thesis describes the impact on bank consolidation processes of the diffusion of international standards of banking regulation and supervision, including capital adequacy and implementation. Opportunities, challenges and prospects for implementing

international standards on banking supervision in the domestic banking sector have been identified in the context of ensuring the stable functioning of banks and covering the risks of destabilization of financial markets. The growth of capital and assets in Ukrainian banks has been found to be in disproportion, and the possibilities of capital to cover the risks of activity have worsened.

The impact of consolidation on ensuring the capitalization of banks, the stabilization of the banking sector and its innovative potential has been determined. The specific impact of financial globalization on consolidation and structural changes in financial markets has been defined. The prerequisites and consequences of the consolidation of banks with the participation of foreign banking groups and the differential impact of these processes on the state of the banking system and the economy depending on the level of economic development of the country are considered. The contradictory impact of cross-border capital flows as manifestations of international bank consolidation on the functioning of national banking systems has been exposed. The necessity of strategic direction of consolidation of banks on strengthening stability of banking systems is justified. To improve their structure and their capacity to provide resources for the innovative development of the economy by improving institutional support for the consolidation and restructuring of the banking sector. The interaction of crisis phenomena in the banking sector and consolidation processes, innovative modernization of the economy, institutional changes in the banking sector has been identified. The strategic priorities of State policy on restructuring of the banking sector of Ukraine have been defined.

Key words: consolidation of banks, consolidation of the banking sector, mergers and acquisitions of banks, banking system, market structure, banking competition, financial globalization, banking supervision

АННОТАЦИЯ

Цыганова Н. В. Консолидация банков в условиях структурных трансформаций на финансовом рынке. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 «Деньги, финансы и кредит». – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана». Киев, 2021.

Диссертационная работа посвящена углублению теоретико-методологических основ консолидации банков в условиях структурных преобразований на финансовом рынке, определению критериев ее оценки и разработке рекомендаций по оптимизации структурных изменений на финансовом рынке Украины. Определены объективные предпосылки и факторы консолидации банков, ее границы и охарактеризованы основные этапы. На основе исследования эволюции теоретических концепций консолидации банков определены ее сущностные характеристики на микро- и макроуровне. Усовершенствована классификация видов консолидации банков в части дополнения таких критериальных признаков, как группы участников, показатели интенсивности и воздействия на рыночное состояние, степень государственного вмешательства и характер инструментов. Систематизированы направления, характер и механизмы влияния консолидации банков на количественные и структурные показатели финансового рынка. Приведена характеристика места и роли консолидации банков в экономических процессах, освещены ее взаимосвязь с общеэкономическими тенденциями.

Обоснована необходимость стратегической направленности консолидации банков на усиление стабильности банковских систем, совершенствование их структуры и способности ресурсного обеспечения инновационного развития экономики, улучшение институционального обеспечения консолидации и реструктуризации банковского сектора. Выявлена взаимосвязь кризисных явлений в банковском секторе и консолидационных процессов, инновационного обновления экономики, институциональных изменений в банковском секторе. Определены стратегические приоритеты государственной политики по реструктуризации банковского сектора Украины.

Ключевые слова: консолидация банков, консолидация банковского сектора, слияния и поглощения банков, банковская система, структура финансового рынка, банковская конкуренция, финансовая глобализация, банковский надзор.